

МУНИЦИПАЛИТЕТ

ИЛИМИЙ-ПОПУЛЯРДУУ ЖУРНАЛ | СЕНТЯБРЬ 2019 | № 9 (95) чыгарылышы

Муниципалитет – бул аймактын,
ал жерде жашаган калктын жана ЖӨБ органдарынын үчилтиги

БУЛ САНДА:

ЖӨБдүн эл аралык тажрыйбасы

Эстония Республикасынын жана Латвия Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруусу..... 2

Латвиядагы өз алдынчалыкка ээ болгон өз алдынча башкаруу..... 13

ЖӨБдүн кызмат көрсөтүүлөрү

Оргочор айылында сууга жеткиликтүүлүк: эсептегичтер көйгөйдү чечүүгө жардам берүүдө..... 21

Кум-Дөбө ААда кызмат көрсөтүүнү уюштуруудагы системалуу өзгөрүүлөр:

муниципалдык ишканалар түзүлдү, тарифтер жүйөлүү болуп калды, кызмат көрсөтүүлөрдүн сапаты жогорулады..... 23

Багыш АА: дээрлик 6 миң адам таза сууга жетти..... 30

Кеңеш жана Бешик-Жон айылдык аймактары: таштанды чыгаруу боюнча муниципалитеттер ортосундагы кызмат көрсөтүү..... 31

Каргалык айылдык аймагынын 25 миң тургуну бош убактысын кантип өткөрүүдө? Калыбына келген элеттик сейил бактын таасирдүү таржымалы..... 32

Негиздөөчү жана басып чыгаруучу

Өнүктүрүү саясат институту (ӨСИ)

Башкы редактор, ӨСИ башкаруучу төрайымы
Надежда Добрецова

Аткаруучу редактор
Нургүл Жаманкулова

Кыргыз тилиндеги котормонун редактору
Нургүл Жаманкулова
Дизайн жана жасалгалар
Адил Абдраимов

Кыргыз тилине которгон
Зейнеп Алтымышова

Журнал автордук макалаларды кабыл алат жана муниципалитеттерге даректелген акысыз жарнактарды жайгаштырат.
Журнал акысыз таркатылат, бирок ӨСИ акы төлөп жазылууну уюштуруу укугуна ээ. Журналдагы макалалар басып чыгаруучу тараптын жана анын өнөктөштөрүнүн

көз карашын сөзсүз эле чагылдырбайт.

Макаланын мазмуну үчүн жоопкерчилик авторлорго жүктөлөт.

Бардык суроолор боюнча төмөнкү даректер аркылуу кайрылыңыздар:

почта – Кыргыз Республикасы, 720001, Бишкек ш., Үмөталиев көч., 108, Өнүктүрүү саясат институту, «Муниципалитет» журналынын редакциясы;
электрондук – office@dpi.kg nadya.dobretsova@gmail.com

Телефондор: (0312) 97-65-30 (31,32,33,34)

Факс: (0312) 97-65-29

Журналда Өнүктүрүү саясат институтунун кызматкерлери тарткан жана Интернеттен алынган сүрөттөр пайдаланылды.

Массалык маалымат каражаттарын каттоо жөнүндө күбөлүктүн каттоо номери 1785.

ISBN 1694-7053

Эстония Республикасынын жана Латвия Республикасынын жергиликтүү өз алдынча башкаруусу

“Элдин үнү жана ЖӨБ органдарынын жоопкерчилиги: бюджеттик процесс” Долбоору (мындан ары – ЭУЖӨБОЖ Долбоору) Кыргызстандын делегациясы үчүн Эстония жана Латвия Республикаларына тажрыйба алмашуу сапарын уюштурду. Бул Долбоорду Швейцариянын Өнүгүү жана кызматташтык агенттиги (SDC) аркылуу Швейцария Өкмөтү каржылайт жана Өнүктүрүү саясат институту аткарат. Эстонияга жана Латвияга сапар административдик-аймактык реформа, өлкөнү санариптештирүү, мамлекеттик башкарууну децентралдаштыруу жана жергиликтүү өз алдынча башкарууну өнүктүрүү чөйрөсүндөгү тажрыйба менен таанышуу максатында уюш-

турулду. Кыргызстандык делегацияны Кыргыз Республикасынын биринчи вице-премьер-министри К. А. БОРОНОВ жетектеп барды. Делегациянын курамына Жогорку Кеңештин депутаттары К. К. КЕРЕЗБЕКОВ, Т. Г. ТИЛЛАЕВ, А. У. ЖАПАРОВ, КР Өкмөт Аппаратынын өкүлү, финансы жана экономика министрлеринин орун басарлары, КР Өкмөтүнө караштуу Жергиликтүү өз алдынча башкаруу иштери жана этностук мамилелер боюнча мамлекеттик агенттиктин директорунун орун басары, КР Маалыматтык технологиялар жана байланыш мамлекеттик комитетинин төрагасынын орун басары жана ЭУЖӨБОЖ Долбоорунун өкүлдөрү кирди.

Делегация Эстония Республикасында 2019-жылдын 23-25-сентябрь күндөрү, ал эми Латвия Республикасында 25-28-сентябрь күндөрү болушту. Тааныштыруу сапары Латвиянын жана Эстониянын Муниципалитеттер ассоциациясындагы өнөктөштөр менен сүйлөшүүлөрдүн натыйжасында ишке ашты.

Эстониянын тажрыйбасы менен таанышүүнүн алкагында Кыргызстандан барган делегация өнүктүрүүнүн төмөнкүдөй өңүттөрү менен тааныша алышты:

- Эстониянын администрациялык-аймактык реформасы (максаты, этаптары, жетишкендиктери, тажрыйбасы, алган сабактары);
- санарип Өкмөттү түптөөгө байланышкан маселелер (калкка мамлекеттик сектордогу электрондук кызматтарды көрсөтүү, электрондук Өкмөттү киргизүүнүн тарыхы жана принциптери, өлкөнү санариптештирүүдө жетишилген ийгиликтер, кыйынчылыктар жана жетишкендиктер);
- Эстониянын мамлекеттик жана жергиликтүү башкаруу системасы (жергиликтүү өз алдынча башкаруунун функциялары жана милдеттери, Муниципалитеттер Ассоциациясы менен Эстониянын борбордук бийлиги ортосунда сүйлөшүү процесси);
- муниципалдык финансыны башкаруу маселелери (ЖӨБдүн кирешелери жана чыгашалары, бюджет аралык мамилелер, өз алдынча башкарууга өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктарды теңдештирүү жана каржылоо системасы);
- Эстониянын Шаарлар жана волосттор ассоциациясынын иши, анын ичинде борбордук бийлик менен сүйлөшүү процессинде Ассоциациянын ролу;
- Пярну шаардык муниципалитеттин иши жана Пярну шаарынын электрондук башкаруу системасы.

Эстонияга барган күнү кыргызстандык делегация бул өлкөнүн Шаарлар жана волосттор ассоциациясынын (ЭШВА) Кеңешинин төрагасы жана Таллин шаардык кеңешинин төрагасы Тийт ТЕРИК мырза, вице-төрага, директор, анын орун басары жана өнүгүү боюнча менеджер менен жолугушту. Ошондой эле чет өлкөлүк соода жана маалымат технологиялар министри Керт КИНГО айым, Өкмөттүн Интернет технологиялар (IT) директору/ Экономика жана телекоммуникациялар министрлигинин IT боюнча вице-канцлери Сийм СИККУТ мырза менен жолугушуулар болду. Мындан тышкары кыргызстандык делегация Парламенттин депутаты, Эстония Парламентинин финансы комиссиясынын төрагасы Айвак КОКК мырза менен жолугушту.

Кийинки күнү делегация Эстониянын Финан-

сы министрлигинин мамлекеттик башкаруу министри Яак ААБА, Эстониянын Финансы министрлигинин канцлери Вейко ТАЛИ мырзалар менен жолугушту. Делегация “э-Эстониянын брифинг-борборуна” барып, ал жерде эксперттер өлкөнү санариптештирүүнүн тарыхы, басып өткөн этаптары, модели жана жетишкендиктери менен тааныштырып, электрондук башкаруу системасы жана аны киргизүү жолдору тууралуу маалымат беришти. Сапардын соңунда делегация Пярну шаарына да барып, мэр Ромек РОЗЕНКРАНИУС мырза менен жолугушуп, муниципалитеттин иши жана Пярну шаарынын электрондук башкаруу системасы менен тааныша алышты.

Эки күндүн ичинде Кыргызстандан барган делегация бардык кызыктырган суроолорду талкуулап, эстондук кесиптештери менен пикир алмашып, алар башынан өткөргөн кыйынчылыктар, бардык реформалардын артыкчылыктарын жана кемчиликтерин карап чыгышты. Таанышуу сапары Кыргызстан менен Эстониянын мамлекеттик башкаруусунун жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өнүгүү жолдорун салыштырууга жардам берди. Администрациялык-аймактык реформалар жана санариптештирүү чөйрөсүндөгү реформалар, ошондой эле ЖӨБдүн кызыкчылыктарын коргоодо мамлекеттик органдар менен жергиликтүү өз алдынча башкаруунун (ассоциациялардын) ортосундагы сүйлөшүү процесси катышуучуларда чоң кызыгууну жаратты. Муниципалитеттердин саясий, административдик жана финансылык өз алдынчалуулугу, билим берүү, өз алдынча башкаруу органдары аткарган, бирок республикалык бюджеттен каржыланган саламаттык сактоо жана калкты социалдык коргоо чөйрөлөрүндө өз алдынча башкаруунун функциялары, республикалык бюджеттен каржылоо жолу менен муниципалитеттерди теңдештирүү механизмдери да кызыктуу темаларга айланды.

Эстония Республикасы

1992-жылы кабыл алынган Конституцияга ылайык, Эстония көз карандысыз демократиялык парламенттик республика болуп эсептелинет.

Мыйзам чыгаруу бийлиги бир палаталуу Парламентке (Рийгикогу) таандык. Анын курамына 101 депутат кирет. Бул депутаттар тең укуктуу жана түз шайлоонун жүрүшүндө пропорционалдык система боюнча төрт жылга шайланат.

Мамлекет башчысы Республиканын Пре-

зиденти болуп саналат. Президентти Рийгикогу депутаттары же жашыруун добуш берүүнүн жүрүшүндө шайлоочулар коллегиясы тандап алат. Президент беш жылга шайланат. Бирок дагы бир мөөнөткө шайланууга укугу бар. Шайлоочулар коллегиясы парламенттин депутаттарынан жана жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын бардык кеңештеринен түзүлгөн делегаттардан турат. Президенттикке талапкерлердин бири да парламентте көпчүлүк добушту (конституциялык курамдан үчтөн экисинин добушун) ала албаган учурда коллегия чогулат. Шайлоочулар коллегиясында мамлекет башчысын шайлоо үчүн көпчүлүктүн добушу жетиштүү болот. Рийгикогунун же шайлоочулар коллегиясынын ар бир мүчөсү бир добушка ээ.

Аткаруу бийлиги Республиканын Өкмөтүнө баш ийет. Өкмөттү премьер-министр башкарат. Премьер-министр болуп парламенттик шайлоодо уткан партиянын лидери же парламенттик коалициянын лидери дайындалат. Парламент жактырган премьер-министрликке талапкер көрсөтүлгөндөн кийин президент Министрлер кабинетин бекитет.

Эстониянын жергиликтүү өз алдынча башкаруусу

1993-жылдан бери Эстонияда өз алдынча башкаруунун бир деңгээлдүү системасы колдонулуп келатат. Бардык шаарлар жана волосттор тең укукка ээ жана бирдей тапшырмаларды аткарышат. Конституцияга ылайык, Эстониянын жергиликтүү өз алдынча башкаруулары көз карандысыз болуп саналат жана жергиликтүү деңгээлдеги бардык маселелердин чечилиши үчүн жооптуу. Жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын милдеттери мыйзамдын же алар менен түзүлгөн келишимдин негизинде белгиленет. Мамлекет өткөрүп берген, мыйзамдардын негизинде жергиликтүү өз алдынча башкарууга жүктөлгөн милдеттерди аткарууга байланышкан чыгымдар мамлекеттик бюджеттен төлөнөт.

1994-жылы Эстония Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар жөнүндө Европа хартиясын толугу менен ратификациялаган. Жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын жыйналышына шайлоо ушундай эле аталыштагы Мыйзам менен жөнгө салынат.

ЖӨБдүн өкүлчүлүктүү органы – жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын жыйналышы төрт жылдык мөөнөткө шайланат. Эстонияда жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын жыйналышы саясий орган болуп эсептелинет. Жыйналыш ЖӨБдүн аткаруу органынын башчысын (мэрди, волосттун башчысын) шайлайт. Ал эми аткаруу органы жергиликтүү өкмөттү түзөт.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун милдеттери:

- коомдук жана коммуналдык кызматтарды көрсөтүү, коомдук кызматтарды көрсөтүү

үчүн зарыл болгон инфраструктураларды куруу жана тейлөө;

- мектепке чейинки, башталгыч жана орто билим берүү;
- социалдык кызмат көрсөтүүлөр;
- маданият жана спорт;
- турак жай-коммуналдык чарбасы (ТЧК);
- суу менен жабдуу, канализация;
- аймактарды пландоо;
- муниципалдык коомдук транспорт жана муниципалдык жолдорду тейлөө;
- жаштар менен иш алып баруу;
- бош убакытты пайдалуу өткөрүүнү уюштуруу;
- көрктөндүрүү;
- таштандыны кайра иштетүү.

Жергиликтүү бюджеттердин кирешесинин негизги булактары:

1) жеке жактар төлөгөн киреше салыгы: жеке жактардын кирешесинен алынган салыктан 11,86% (2018-ж.); 11,9% (2019-ж.); 11,93% (2020-ж.) (киреше салыгы 20% түзөт);

2) жергиликтүү бюджетке толугу менен түшкөн жер салыгы (волосттук жана шаардык жыйналыштар жер салыгын жердин эсептик наркынан 0,1-2,5% чегинде дифференциялайт);

3) кендерди (күйүүчү сланец, кум, гравий, суу ж.б.) иштетүү укугу үчүн акы;

4) теңдештирүү фондунан;

5) колдоо фондунан;

6) башка кирешелер.

Эстониядагы администрациялык-аймактык реформа (ААР)

Эстонияда администрациялык-аймактык реформа (ААР) элди коомдук кызмат көрсөтүүлөр менен камсыз кыла алган жергиликтүү өз алдынча башкарууларды түзүү, аймактардын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн күчөтүү, мыйзамдар менен жүктөлгөн милдеттерин өз алдынча аткара алуусун камсыз кылуу максатында жүргүзүлгөн.

Демографиялык өзгөрүүлөр, урбанизация жана мобилдүүлүктүн өсүшү, жергиликтүү кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатынын жакшыруусу ААРди жүргүзүүгө себеп болгон. ААР кабыл алынган Жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын администрациялык реформасы жөнүндө Мыйзамдын алкагында өттү. Аталган Мыйзам 2016-жылдын 1-июлунда күчүнө кирген. Минималдуу көлөмдөгү – 5000 адам жашаган өз алдынча башкарууларды бириктирүү Мыйзамдагы негизги талап болгон (сунушталган көлөмү – 11000 адам). Ыктыярдуу биригүү 2017-жылдын 1-январына чейин ишке ашса, 2017-жылдын 15-февралынан тартып мажбур түрдө бириктирүү башталган.

Администрациялык реформа жөнүндө Мыйзамда белгиленген критерийлерге жана максаттарга

кошумча, биригүү учурунда төмөнкү жагдайлар эсепке алынышы керек болчу:

- тарыхый жактан негизделгендиги;
- элдин турмуш шартына тийгизген таасири;
- жашоочулардын бириккендик сезими;
- коомдук кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатына тийгизген таасири;
- административдик өз алдынчалуулукка тийгизген таасири;
- демографиялык кырдаалга тийгизген таасири;
- транспортту жана коммуникацияларды уюштурууга тийгизген таасири;
- ишкерлер чөйрөсүнө тийгизген таасири;
- билим берүүгө байланышкан кырдаалга тийгизген таасири;
- бирдиктүү регионго кызмат көрсөтүүдө уюм катары өз алдынча башкаруунун жолго салынган иши.

Реформага чейин 213 муниципалитет, анын ичинде 183 волость жана 30 шаар бар болчу. Эстониядагы администрациялык реформадан кийин 79 муниципалитет – 64 волость жана 15 шаар түзүлдү. Эстониядагы ААР ыктыярдуу бириккен муниципалитеттер үчүн финансылык колдоо жана жумушсуз калган муниципалдык кызматчылар менен муниципалитет башчыларына компенсация төлөп берүү менен коштолгон. Биригүүгө бөлүнгөн финансылык колдоонун (жөлөкпулдун) көлөмү 66 млн. евро болду. 160 жергиликтүү өз алдынча башкаруу, же 86 пайызы өз демилгеси менен ыктыярдуу түрдө кошулган. Калгандары мажбурлоо жолу менен, финансылык колдоосуз бирикти. ААРдин натыйжасында 15 уезддик мамлекеттик администрация жоюлуп, алардын ыйгарым укуктары министрликтер менен муниципалитеттер ортосунда бөлүштүрүлүп берилген.

Эстониянын Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар ассоциациясы

Эстониянын жергиликтүү өз алдынча башкаруулары ассоциацияларды жана биргелешкен уюмдарды түзүүгө укуктуу. Ассоциациялар мамлекеттик органдар, башка жактар жана эл аралык уюмдар менен мамиле түзүүдө жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бирдиктүү уюму катары чыгышат.

2018-жылдын 27-февралында жалпы мамлекеттик масштабдагы Ассоциация Эстониянын шаарлар жана волосттор союзу (ЭШВС) болуп кайра түзүлгөн. Ал Эстониянын Шаарлар союзу менен Волосттук өз алдынча башкаруулар союзунун биригүүсүнүн негизинде түзүлгөн. Бүгүнкү күндө ЭШВСтин курамына 77 муниципалдык түзүлүш кирет (79 түзүлүштүн ичинен). Бул түзүлүштөрдө өлкө калкынын 99,8% жашайт. Эстониянын Биринчи Шаарлар жана волосттор союзу 1920-жылдын 19-сентябрында негизделген.

Эстониянын Шаарлар жана волосттор союзу

Жалпы жыйналыштан, Кеңештен, Башкаруу жана Канцеляриядан турат. Жалпы жыйналыш – башкаруунун жогорку органы, анын 230 мүчөсү бар. Ар бир жергиликтүү өз алдынча башкаруудан бери дегенде эки делегат Союзга мүчө, бир жергиликтүү өз алдынча башкаруудан делегаттардын максималдуу саны – 12. Кеңеш 115 кеңешчиден турат. 13 мүчөдөн турган Башкаруу – ассоциациянын жетекчи органы, башкаруу төрагасы – Таллин шаардык кеңешинин төрагасы Тийт ТЕРИК. Канцелярия административдик ишти жасайт, 20 кызматкерден жана жетекчиден турат.

ЭШВСнын негизги милдеттери:

- жергиликтүү өз алдынча башкаруулар ортосундагы кызматташтыкка көмөк көрсөтүү, жалпы кызыкчылыктарды жана укуктарды коргоп, башкаларга жеткирүү;
- жергиликтүү өз алдынча башкаруулар тутумун демократиянын жана бийликти децентралдаштыруу принциптерине ылайык, элдин күтүп жаткандай жана анын кызыкчылыгында, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруунун өнүктүрүүнүн өзгөчөлүктөрүн көңүлгө алуу менен өнүктүрүүгө жана бекемдөөгө көмөктөшүү;
- жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын уездик ассоциациялары менен кызматташуу жана бул кызматташтыкты бекемдөө;
- мамлекеттик органдар, башка мекемелер жана эл аралык уюмдар менен мамиле түзүүдө Союздун мүчөлөрүн бирдиктүү уюм катары алып чыгуу;
- жергиликтүү бийлик органдарынын башка союздары менен кызматташуу;
- мыйзамда белгиленген башка милдеттерди аткаруу.

ЭШВС төмөнкү багыттар боюнча 6 комиссиянын жана 5 эксперттик топтун ишин жүзөгө ашырат:

- финансы жана салык саясаты;
- билим берүү жана жаштар менен иштөө;
- социалдык коргоо, саламаттык сактоо, жумуштуулук;
- транспорт жана инфраструктура;
- маданият жана спорт;
- жер ресурстары жана айлана-чөйрө;

- маалыматтык-коммуникациялык технологиялары боюнча эксперттик топ;
- интеграция боюнча эксперттик топ;
- ТКЧны модернизациялоо боюнча жумушчу топ;
- ЕБ-2021-2027 стратегиясын аткаруу боюнча жумушчу топ;
- айлана-чөйрө боюнча жумушчу топ;
- башка маселелер.

Эстониянын Шаарлар жана волосттор Союзу менен Эстония өкмөтүнүн ортосундагы сүйлөшүүлөр

ЭШВСтин маанилүү жана уникалдуу ролу – мамлекеттик бюджет боюнча сүйлөшүүлөргө катышуу. Бул процессте ЭШВС жергиликтүү өз алдына башкаруулардын кызыкчылыктарын мамлекеттик деңгээлде коргоп келет: кийинки жылы мамлекеттик бюджеттен жергиликтүү өз алдынча башкарууга бөлүнө турган каражаттын көлөмү тууралуу мамлекет менен сүйлөшүүлөрдү жүргүзөт.

Сүйлөшүүлөрдүн темасы:

- жергиликтүү өз алдынча башкарууларга мамлекеттик бюджеттен бөлүнгөн каражаттардын көлөмү жана аларды төлөө принциптери (жеке жактан алынган салык кирешеси, турукташтыруучу фонд, жер салыгы, айлана-чөйрөнүн булгануусу үчүн акы);
- жергиликтүү өз алдынча башкарууга мыйзам менен жүктөлгөн мамлекеттин милдеттерин аткаруу шарттары жана ага кеткен чыгымдын ордун толуктоо тартиби.

Мамлекеттик бюджет жөнүндө сүйлөшүүлөр

Сүйлөшүүлөрдү уюштуруу үчүн мамлекеттик башкаруу министри жооп берет. Ал ошондой эле Өкмөттүк комиссиянын төрагасы да болуп эсептелинет. Билим берүү жана илим министрлигинин, Айлана-чөйрө министрлигинин, Экономика жана коммуникациялар министрлигинин, Социалдык иштер министрлигинин, Маданият министрлигинин жана Финансы министрлигинин өкүлдөрү Өкмөттүк комиссияга мүчө болушат.

Сүйлөшүүлөрдүн катышуучулары бул процесс маалында сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыктарын мамлекеттик бюджеттин стратегиясында жана тийиштүү жылга мамлекеттик бюджеттин долбоорунда чагылдыруу тууралуу макулдашууга жетишет.

Сүйлөшүүлөрдү жүргүзүү процесси тийиштүү жумушчу тартип менен жөнгө салынат.

Сүйлөшүүлөр Өкмөттүк комиссияда, ошондой эле сектордук жумушчу топтордо кеңешмелер түрүндө өтөт.

Сектордук жумушчу топтор:

- финансы жана салык саясаты боюнча жумушчу топ;
- жаштар иштери жана билим берүү боюнча жумушчу топ;

- жумуштуулук, социалдык чөйрө жана саламаттык сактоо маселелери боюнча жумушчу топ;
- транспорт жана жолдор маселелери боюнча жумушчу топ;
- маданият жана спорт иштери боюнча жумушчу топ;
- айлана-чөйрө жана жер ресурстары маселелери боюнча жумушчу топ;
- маалыматтык-коммуникациялык технологиялар маселелери боюнча жумушчу топ;
- интеграция иштери боюнча жумушчу топ.

Сүйлөшүүлөрдүн протоколу, б.а. баштапкы сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыктары жыл сайын Парламентке мамлекеттик бюджеттин долбоору жана түшүндүрмө кат менен кошо берилет.

Өкмөттүк коалиция менен сүйлөшүүлөрдө ЭШВСнын болжолдуу сунуштары:

- жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын киреше базасын кризиске чейинкидей деңгээлде калыбына келтирүү, муну мамлекеттик бюджеттен бөлүнгөн жана жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын ортосунда бөлүштүрүлгөн киреше салыгынын үлүшүн көбөйтүү жолу менен ишке ашыруу;
- билим берүүнүн муктаждыктары үчүн, кызыкчылыктар жана мектептен тышкаркы билим берүү боюнча иштерге, социалдык чөйрөгө, ошондой эле маданият жана спорт үчүн жергиликтүү өз алдынча башкарууларга бөлүнгөн жөлөкпулдарды көбөйтүү;
- жергиликтүү жолдорду күтүүгө жергиликтүү өз алдынча башкарууларга бөлүнгөн жөлөкпулду көбөйтүү – реалдуу муктаждыктарга шайкеш келген деңгээлге чейин жеткирүү (мамлекет 29 млн. евро бөлөт, реалдуу муктаждык – 50 млн. евро болот);
- жергиликтүү салык тутумун модернизациялоо: жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын киреше алуу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүү/салык автономиясын көбөйтүү, мисалы, туристтик салыкты киргизүү. Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар мамлекеттик бюджеттен абдан көз каранды болуп турушат.

Электрондук Эстония

Эстония санарип Өкмөттү жана коомду нөлдөн баштап түптөй алды жана бүгүнкү күндө бардык кызыкдар өлкөлөр менен өз тажрыйбасы менен бөлүшүүдө. Эстониянын жолун жолдоп, анын тажрыйбасын колдонуп электрондук башкарууну жүзөгө ашырууга 60тан ашык өкмөт катышууда.

Эстония маалыматтык коомду 20 жыл мурда түптөй баштаган, башында жарандар тууралуу сандык маалыматтар чогултулган эмес. Ал маалда элде жалпысынан Интернет, атүгүл Интернетти колдонуу үчүн түзүлүштөрү да болгон эмес. Маа-

лыматтык технологиялардын жолун басып өтүүгө жана буга инвестиция жасоого күчтү саясий эрк талап кылынды. Кабыл алынган мыкты чечимдердин натыйжасында Эстония дүйнөдөгү санарип жамааттары өнүккөн өлкөлөрдүн бирине айланды.

Төмөндө маалыматтык технологиялар жаатындагы чечимдер Эстониядагы күнүмдүк турмушту канчалык оңдогонун көрсөткөн айрым индикаторлор берилди:

- санарип кол тамгаларды жапырт колдонуунун натыйжасында мамлекеттик ИДПнын 2 пайызы үнөмдөлүүдө;
- маалыматтарды электрондук жол менен алмашуунун натыйжасында жыл сайын 1407 жылдык жумушчу убакыт үнөмдөлүүдө;
- бизнести түзүүгө кеткен убакыт беш күндөн үч саатка чейин кыскарды;
- компаниялардын 98% онлайн түзүлгөн;
- банк операцияларынын 99% онлайн жүргүзүлөт;
- салыкты администрациялоонун 95% онлайн ишке ашат;
- эстон элинин 98 пайызында улуттук электрондук тек жайды тастыктаган күбөлүгү бар;
- 54 миңден ашык адам электрондук жол менен ушул өлкөдө жашоого уруксат сурап өтүнмө берди;
- Европа парламентине өткөн соңку шайлоодо 109 өлкөдө жашаган эстон шайлоочулардын 46,7 пайызынын ичинен 46,7% i-Voting колдонгон;
- шайлоочулардын 99% шайлоодо участко барбастан эле аралыктан электрондук добушун берүү укугуна ээ;
- бейтаптардын 99 пайызында өлкө боюнча санарип жазууларды алууга жеткиликтүүлүгү бар;
- рецепттердин 99% санарип түрүндө жазылат;
- ай сайын дарыгерлерден 2,3 миллион электрондук суратым жана бейтаптардан 1,8 миллион суратым түшөт;
- 2500 мамлекеттик кызмат көрсөтүү 99% онлайн режиминде, күнү-түнү, дем алышсыз жеткиликтүү;
- полициянын машиналарындагы электрондук полиция тутумунда 15тен ашык маалымат базасы, анын ичинде Шенген жана Интерполдун базасы бар;
- башка өнүккөн өлкөлөргө салыштырмалуу маалыматтык-компьютердик технологияларга байланышкан билимди эки эсе көп студент алат;
- Эстониядагы мектептердин 100 пайызы электрондук чечимдерди колдонот ж.б.

Эстониядагы электрондук өкмөттүн принциптери

- Децентралдаштыруу – борбордук дайын-

дар базасы жок, мамлекеттик департамент болобу, министрлик, өз алдынча башкаруу же бизнес болобу – ар бир кызыкдар тарап өзүнүн жеке системасын тандайт.

- Өз ара байланыштуулук – системанын бардык элементтери маалыматтар менен ишенимдүү бөлүшүп, чогуу иш алып барышат.
- Бирдиктүүлүк – маалымат алмашуу, M2M маалыматтары менен бөлүшүү (жөн турган абалындагы маалыматтар жана журналдар, көз карандысыз жана толугу менен инфраструктурага отчет берген KSI блоктордун чынжырча технологиясынын жардамы менен), бул болсо ачык булак катары иштейт.
- Туруктуу укуктук өзгөрүүлөр жок.
- Бир гана жолу – мекеме маалыматтарды бир гана жолу чогултат, мындан улам маалыматтарды кайра-кайра чогултуу, бюрократия көрүнүшү болбойт.
- Ачык-айкындуулук – жарандарда өзүнүн жеке маалыматын көрүп, өкмөт бул маалыматты лог-файл аркылуу кантип пайдаланып жатканын текшере алат.

Латвия

2019-жылдын 25-28-сентябрь күндөрү Кыргызстандан барган делегациянын таанышуу сапары Латвияда уланды

Латвиянын тажрыйбасы менен таанышуунун алкагында делегация:

- Латвиянын администрациялык-аймактык реформасы – максаттары жана милдеттери, этаптары, жетишкендиктер, көйгөйлөрү жана алынган сабактары менен;
- борбордук, регионалдык жана жергиликтүү бийлик органдарынын системасы, жергиликтүү өз алдынча башкаруунун функциялары жана иш-милдеттери менен;
- Латвиянын бюджеттик системасы (бюджет аралык мамилелер, трансферттер), салыктарды жана башка кирешелерди республикалык жана жергиликтүү бюджеттер ортосунда бөлүштүрүү системасы, ЖӨБ органдарына өткөрүлүп берилген мамлекеттик ыйгарым укуктардын каржылануусу менен;

- Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясы, анын ичинде Латвия Өкмөтү менен сүйлөшүү процессинде Ассоциациянын ролу менен;
- Видземск, Паргауя муниципалитетинин жана Рига шаарынын мэриясынын пландоо иши менен таанышып чыгышты.

Кыргыз Республикасынын биринчи вице-премьер-министри К. БОРОНОВ башында турган кыргызстандык делегация Латвия Республикасынын премьер-министри Артурс Крисянис КАРИНС мырза менен жолугушту. Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясынын төрагасы Гинтс КАМИНСКИС мырза, ЖӨБдүн финансылык көзөмөл жана каржылоо департаментинин директору Инта КОМИСАРЕ айым, Мамлекеттик канцеляриянын директору Янис СИТСКОМСКИС мырза менен жолугушуулар болду. Ошондой эле кыргызстандык делегация Латвия Парламентинде Бюджеттик-финансы комитетинин төрагасы Мартинс БОНДАРС мырза, Мамлекеттик башкаруу жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу комитетинин төрагасынын орун басары Улдис БУДРИКИС мырза менен жолугушту. Андан соң делегация Латвиянын муниципалитеттеринин өкүлдөрү – Рига шаарынын мэри Олег БУРОВ мырза жана Паргауя шаарынын мэрия, Видземск пландоо регионунун төрагасы Хардис ВЕНТС мырза менен жолукту.

Жолугушуунун жүрүшүндө делегациянын мүчөлөрү латвиялык кесиптештери менен түрдүү багыттарда өткөрүлгөн реформаларды кеңири талкуулап, өздөрүн кызыктырган темалар боюнча так элес алышты. Жалпы жонунан талкууланган темалар жана маалымат алмашуу бир нече маселенин айланасында болду. Алар: администрациялык-аймактык реформа, борбордук, регионалдык жана жергиликтүү бийлик органдарынын башкаруу системасы, бюджеттик тутум жана бюджет аралык мамилелер, Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясы менен Өкмөт ортосундагы сүйлөшүүлөр процесси, мамлекеттик башкарууну реформалоодо Мамлекеттик канцеляриянын ролу ж.б.

Латвия Республикасы – парламенттик республика, төрт жылга шайланган бир палаталуу парламент (100 депутат). Парламент пропорционалдык система боюнча шайланат. Парламент: өлкөнүн Президентин; Өкмөтүн (Министрлердин президентин, Министрлер кабинетин, өкмөттүн декларациясын) шайлайт.

Латвиянын жергиликтүү өз алдынча башкаруусу – жергиликтүү бийлик, ал жарандар шайлаган өкүлчүлүктөрдүн – думалардын ортомчулугу аркылуу жана ал түзгөн органдар жана мекемелер аркылуу мыйзамдар менен белгиленген функциялардын аткарылышын камсыз кылат, ошондой эле мыйзамдар менен белгиленген тартипте Министрлер кабинетинин тапшырмаларын жана өз алдына башкаруулардын ыктыярдуу демилгелерин

аткарылышын, мамлекеттин жана тийиштүү администрациялык аймактагы элдин кызыкчылыктары сакталышын камсыз кылат.

Жергиликтүү өз алдынча башкарууга шайлоо төрт жылда бир жолу өтүп турат. Думанын депутаттары түз, жалпы, жашыруун добуш берүү жолу менен, 5 пайыздык босого чек менен пропорционалдык система боюнча (саясий партиялардын тизмелери аркылуу) шайланышат.

Шайлоодо жергиликтүү жамаат саясий партиялардан талапкерлердин тизмесинде конкреттүү талапкер үчүн добуш берүүгө же талапкерди чийип салууга укугу бар.

Латвиянын жана Евробиримдиктин 18 жашка толгон жарандары добуш берүүгө укуктуу. Депутаттардын саны өз алдынча башкаруудагы жашоочулардын санына жараша болот.

Муниципалитеттердеги депутаттардын саны:

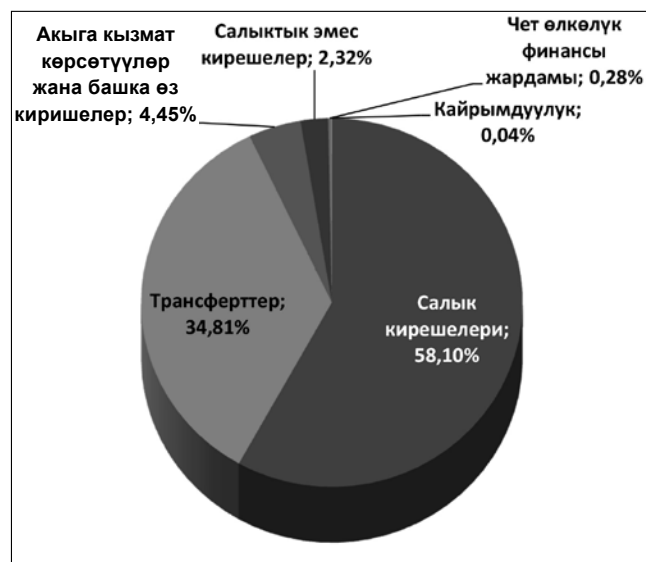
- 5000 жашоочуга чейин болсо – 9 депутат;
- 5001ден 20 000ге чейин жашоочу болсо – 15 депутат;
- 20 001ден 50 000ге чейин жашоочу болсо – 17 депутат;
- 50 000ден ашык жашоочу болсо – 19 депутат.

Чоң шаарларда:

- 50 000ге чейин жашоочу – 13 депутат;
- 50 000ден ашык жашоочу – 15 депутат.
- Рига – 60 депутат.

Латвияда жергиликтүү өз алдынча башкаруунун функциялары автономдук – өз алдынча башкаруунун өз функциялары жана өткөрүлүп берилген – өз алдынча башкарууга берилген мамлекеттик органдардын функциялары деп бөлүнөт. Өз кезегинде автономдук жана өткөрүлүп берилген функциялар милдеттүү жана ыктыярдуу деп да бөлүнөт.

Өз алдынча башкаруулардын жалпы бюджетинин кирешесинин структурасы, (% менен) Жалпы киреше = 1 679,7 млн. евро

Латвияда жергиликтүү өз алдынча башкаруулар өз функцияларын аткаруунун алкагында:

- жашоочулар үчүн коммуналдык кызмат көрсөтүүлөрдү уюштурушат;
- тазалык жана санитардык тартип үчүн жоопкерчиликти белгилешет;
- коомдук пайдаланууда болгон токойлордо жана сууларда тартипти аныктайт;
- билим берүү (мектепке чейинки жана орто) үчүн жоопкерчилик алышат;
- маданиятка кам көрүшөт, салттуу маданий баалуулуктарды сактоого жана элдик чыгармачылыкты өнүктүрүүгө көмөк көрсөтүшөт;
- алгачкы медициналык жардамдын жеткиликтүүлүгүн кепилдейт, ошондой эле калктын сергек жашоо образ жүргүзүүсүнө, спорт менен алектенүүсүнө көмөк көрсөтүшөт;
- жашоочуларга социалдык жардам көрсөтүшөт (аз камсыз болгон үй-бүлөлөргө жана социалдык жактан корголбогон адамдарга социалдык жардам беришет, кары адамдарды пансионаттарда орун менен камсыздоо, жетимдерди жана ата-энесинин кароосу жок калган балдарды окуу жана тарбия мекемелеринде орун менен камсыз кылышат, селсаяктарды түнөк жай менен камсыздашат);
- балдарды багууга, асырап алууга жана алардын жеке, мүлктүк укуктарын жана кызыкчылыктарын коргоого кам көрүшөт;
- жашоочуларга батыр маселесин чечүүгө жардам беришет;
- тийиштүү администрациялык аймакта чарба иштерине көмөк көрсөтүшөт, жумушсуздуктун деңгээлин азайтууга кам көрүшөт;
- коммерциялык ишке уруксат жана лицензия беришет;
- коомдук тартипти камсыз кылууга катышат, аракеттер жана адеп-ахлактуулукту бузгандар менен күрөшөт;
- тийиштүү өз алдынча башкаруунун аймагын пландоого ылайык жер участкаларын колдонуу жана курулуш пландоо тартибин белгилешет;
- жарандык абалдын актыларын катташат;
- жарандык коргонуу иш-чараларын камсыз кылууга катышат;
- коомдук транспорт кызмат көрсөтүүлөрүн уюштурушат ж.б.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу бюджеттерди өз алдынча иштеп чыгып, бекитип, аткарышат. Эгерде мыйзамда каралбаса, мамлекеттик органдар жергиликтүү өз алдынча башкаруунун бюджетин даярдоого жана ишке ашырууга катышууга укугу жок.

Өз алдынча башкаруулардын жалпы бюджетинин салык кирешесинин структурасы, (% менен)
Жалпы салык кирешеси = 975,8 млн. евро

Бириктирилген бюджетте өз алдынча башкаруунун киреше бөлүгү 25-27 пайызды түзөт (салыктык кирешеси ~19,6%). Киреше бөлүк төмөнкүлөрдөн турат:

- салык кирешелеринен;
- жергиликтүү пошлиналардан (жана айрым мамлекеттик пошлиналардан);
- мамлекеттик бюджеттен түшкөн трансфертерден (дотациялар, максаттуу дотациялар ж.б.);
- өз алдынча башкаруулардын бюджеттери ортосундагы эсептешүүлөрдөн;

Өз алдынча башкаруулардын жалпы бюджетинин функциялары боюнча чыгашалардын структурасы, (%)

2019-жылы өз алдынча башкарууларга бөлүнгөн трансферттер, млн. евро менен

Максаттуу дотациялар, анын ичинде:	364,64
– Билим берүүчү иш-чаралар үчүн максаттуу дотациялар	65,41
– Элдик көркөм жамааттардын жетекчилеринин айлык акысы жана мамлекеттик социалдык камсыздандыруунун милдеттүү төгүмдөрүн төлөө үчүн максаттуу дотациялар	0,99
– Өз алдынча башкаруулардын педагогдорунун айлык акысы жана мамлекеттик социалдык камсыздандыруунун милдеттүү төгүмдөрүн төлөө үчүн максаттуу дотациялар	267,03
– Өз алдынча башкаруулардын окуу жайларында беш жашка толо элек балдарга билим берген педагогдордун айлык акысы жана мамлекеттик социалдык камсыздандыруунун милдеттүү төгүмдөрүн төлөө үчүн максаттуу дотациялар	31,21
Өз алдынча башкаруулардын финансысын теңдештирүү фондуна дотация	87,92
Өз алдынча башкарууларды тармактык министрликтер аркылуу каржылоо, анын ичинде:	169,16
– 1-4-класстардын окуучуларын акысыз түшкү тамак менен камсыз кылуу үчүн дотация	18,96
– Окуу китептерин сатып алуу	4,49
– Спорттук объекттер (өз алдынча башкаруулар үчүн спорттук инфраструктураны өнүктүрүү боюнча мамлекеттик долбоорлорду ишке ашыруу)	7,42
– Кесипкөй спортко басым жасаган программа боюнча иштеген мугалимдердин айлык акысы жана мамлекеттик социалдык камсыздандыруунун милдеттүү төгүмдөрүн төлөө үчүн каржылоо	14,14
– Автожолдор (көчөлөр) үчүн максаттуу дотациялар	50,86
– Тармактык министрликтер аркылуу өз алдынча башкарууну каржылоо	73,29

- акыга көрсөтүлгөн кызматтардан түшкөн кирешелер (жеке чарба ишинен, мүлктү колдонуудан, мүлктү сатуудан ж.б. түшкөн кирешелер).

Жергиликтүү бюджетке салыктык түшүүлөр:

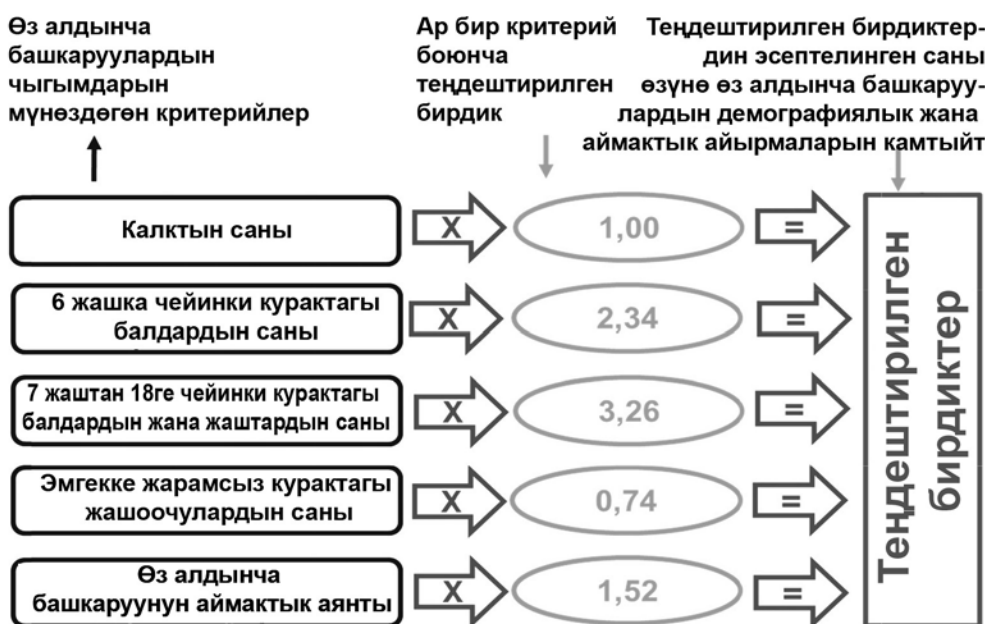
- калктан алынган киреше салыгынан 80%;
- кыймылсыз мүлккө салыктан 100%;
- кумар оюндарына салыктан 25% жана лотереяга жергиликтүү салыктан 100% (кайсы өз алдынча башкаруунун аймагында кумар оюну уюштурулса, ошонун бюджетине чегерилет);
- табигый ресурстардан салыктын бөлүгү.

Кыймылсыз мүлккө салыкты кошпогондо, бардык салыктарды Мамлекеттик киреше кызматы тескейт. Кыймылсыз мүлккө салыкты жергиликтүү өз алдынча башкаруулар тескейт.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруулар өзүнүн ыйгарым укуктарынын алкагында жергиликтүү пошлиналарды киргизип, ставкаларды орнотот алышат. Өз алдынча башкарууларда төмөнкүлөр үчүн жергиликтүү пошлиналардын түрлөрү орнотулса болот:

- өз алдынча башкаруулардын думалары иштеп чыккан расмий документтерди жана алардын күбөлөндүрүлгөн көчүрмөлөрүн алуу үчүн;
- коомдук жайларда көңүл ачуучу иш-чараларды өткөргөнү үчүн;
- эс алуучуларды жана туристтерди кабыл алуу үчүн;
- коомдук жайларда соода кылуу үчүн;
- курулушка уруксат алуу үчүн;
- коомдук жайларда жарнамаларды, афишаларды жана жарыяларды жайгаштыруу үчүн;
- жаныбарларды бакканы үчүн;
- өз алдынча башкаруулардын символикаларын колдонгону үчүн;
- өзгөчө режимдеги зоналарга транспорттук каражат менен киргени үчүн;
- кемелерди, мотор кемелерин жана яхталарды күтүү үчүн;
- өз алдынча башкаруулардын инфраструктураларын күтүү жана өнүктүрүү үчүн.

Өз алдынча башкаруулар функцияларын

аткаруу максатында төмөнкүлөр үчүн мамлекеттик бюджеттен максаттуу дотацияларды алып турат: педагогдордун маянасы үчүн; автожолдор фондун каржылоо үчүн.

Тармактык министрликтер аркылуу башка дотациялар берилет финансыны теңдештирүү үчүн мамлекеттик бюджеттен дотация бөлүнөт.

Финансылык теңдештирүү

Латвияда өз алдынча башкаруунун финансысын теңдештирүү тийиштүү мыйзам менен (“Өз алдынча башкаруунун финансысын теңдештирүү жөнүндө”) жөнгө салынат. Бул Мыйзамды 2015-жылдын 2-июлунда Парламент кабыл алган.

Өз алдынча башкаруулардын финансысын теңдештирүүнүн максаты:

- өз алдынча башкарууларга мыйзамдар менен көрсөтүлгөн функцияларды камсыз кылуу үчүн бирдей мүмкүнчүлүктөрдү берүү, мында өз алдынча башкаруулардын социалдык-экономикалык чөйрөдөгү айырмачылыктарын көңүлгө алуу;
- өз алдынча башкарууларга демилге көтөрүп, финансы ресурстарынын базасын түзүүдө өз алдынчалуулук берүү.

Өз алдынча башкаруулардын финансысын теңдештирүү атайын фонддун жардамы менен ишке ашат.

Эсептөөлөрдө өз алдынча башкаруулардын ортосундагы айырманы баалоо үчүн “теңдештирилүүчү бирдик” деген түшүнүк киргизилген. Финансыны теңдештирүү өз алдынча башкаруулардын бааланып жаткан орточо кирешесин салыштыруу менен ишке ашат. Мамлекеттик бюджеттен бөлүнгөн дотация өз алдынча башкаруулардын ортосунда пропорционалдуу түрдө бөлүнөт.

Теңдештирилиши керек болгон бирдиктердин санын эсептөөнүн формуласы:

$$N_i = (1 * a_i + 2,34 * b_i + 3,26 * c_i + 0,74 * d_i + 1,52 * e_i), \text{ мында}$$

- N_i – тийиштүү өз алдынча башкарууда теңдештирилиши керек болгон бирдиктердин саны;
- 1 – ар бир жашоочу үчүн теңдештирилиши керек болгон бирдиктердин саны;
- 2,34 – 6 жашка чейинки курактагы ар бир бала үчүн теңдештирилген бирдиктер;
- 3,26 – 7 жаштан 18ге чейинки курактагы ар бир бала жана жаш адам үчүн теңдештирилген бирдиктер;
- 0,74 – эмгекке жарамдуу куракка толгон ар бир жашоочу үчүн теңдештирилген бирдиктер;
- 1,52 – өз алдынча башкаруунун аймагындагы аянттын ар бир чарчы километри үчүн теңдештирилген бирдиктер;
- a_i – тийиштүү өз алдынча башкаруудагы жашоочулардын саны;

b_i – тийиштүү өз алдынча башкарууда 6 жашка чейинки курактагы балдардын саны;

c_i – тийиштүү өз алдынча башкарууда 7 жаштан 18ге чейинки курактагы балдардын жана жаштардын саны;

d_i – тийиштүү өз алдынча башкарууда эмгекке жарамдуу курактан өткөн жашоочулардын саны;

e_i – тийиштүү өз алдынча башкаруунун аймагындагы аянт – чарчы километр менен.

Латвиянын өз алдынча башкаруулар ассоциациясы (ЛӨБА)

ЛӨБА 1991-жылдан бери иштеп келаткан ыктыярдуу коомдук уюм. Ассоциацияга жергиликтүү өз алдынча башкаруулардын жалпы пикирин билдирүүгө ондон ашык мыйзам укук берет. Ассоциацияга элеттик муниципалитеттер жана шаарлар мүчө.

ЛӨБАнын негизги максаттары:

- Латвиянын өз алдынча башкарууларынын саясатын иштеп чыгуу;
- өз алдынча башкаруулардын жалпы маселелерин чечүү;
- өз алдынча башкаруулардын кызыкчылыктарын коргоо.

ЛӨБАнын принциптери: ыктыярдуу мүчөлүк; биримдик; азчылыктын пикирин эсепке алуу.

ЛӨБАнын саясий структурасы: съезд, дума, башкаруу, ревизиялык комиссия, туруктуу комитеттер.

ЛӨБАнын оперативдүү жетекчилигин Башкаруунун жардамы менен ЛӨБАнын Төрагасы жүргүзөт. Оперативдүү жетекчиликтеги өзгөчө маанилүү маселелер Башкаруунун добуш берүүсүнө коюлат. Башкаруу Думага чечимдердин долбоорлорун даярдайт.

ЛӨБАнын администрациялык структурасына Ассоциациянын Төрагасы жана Башкы катчы кирет. Мындан тышкары администрациялык структурада 30 кызматкер, анын ичинде 18 кеңешчи иштейт.

Сүйлөшүүлөр

ЛӨБА менен Борбордук органдын ортосундагы сүйлөшүүлөр жыл сайын өтүп турат. Туруктуу жүргүзүлүп турган сүйлөшүүлөрдүн негизги элементтери төмөнкүлөр:

- 1) жыл сайын ЛӨБА 1-мартка чейин министрликтерге, регионалдык өнүгүү жана өз алдынча башкаруулар министрине (мындан ары - жооптуу министрликке) сүйлөшүүлөрдү жүргүзүүгө ыйгарым укуктуу кызмат адамдарынын тизмесин берет;

- 2) 1-апрелге чейин министрликтер каралып жаткан маселелер жана аларды кароонун мөөнөттөрү тууралуу ЛӨБА менен макулдашат;
- 3) 1-августка чейин ЛӨБА менен тармактык министрликтердин ортосунда сүйлөшүүлөр жүргүзүлөт;
- 4) жооптуу министрлик сүйлөшүүлөрдү техникалык жактан камсыз кылат;
- 5) ар бир министрлик менен сүйлөшүүлөрдүн жыйынтыктары протокол түрүндө жолжоболоштурулат. Тармактык министрлик протоколго кол коёрдун алдында аны Финансы министрлиги, Юстиция министрлиги, регионалдык өнүгүү жана өз алдынча башкаруулар министри менен макулдашат;
- 6) 10-августка чейин кол коюлган протоколдор жооптуу министрге, ал эми протоколдун көчүрмөсү финансы министринин тапшырылат;
- 7) 1-сентябрга чейин Финансы министрлиги менен ЛӨБА ортосунда протокол даярдалат, ага бардык тармактык протоколдордун ичинен бюджетке тиешелүү негизги маселелер кошулат;
- 8) ЛӨБАнын Думасында жана Министрлер кабинетинде кароодон кийин протоколдун соңку редакциясына премьер-министр жана ЛӨБАнын Төрагасы кол коюп, кийинки жылга мамлекеттик бюджет жөнүндө мыйзам долбоору менен кошо Парламенттин кароосуна жиберилет.

“Өз алдынча башкаруулар жөнүндө” Мыйзамга ылайык, сүйлөшүүлөрдүн күн тартибине төмөнкү маселелер кириши керек:

- өз алдынча башкарууларга бөлүнчү жалпы мамлекеттик дотациянын жана максаттуу мамлекеттик дотациялардын көлөмү;
- эгерде мыйзам менен аныкталбаса, өз алдынча башкаруулардын теңдештирүүчү финансысынын тартиби;
- эгерде мыйзам менен аныкталбаса, жаңы автономдук функцияларды каржылоонун булактары;
- мыйзам долбоорлору жана Министрлер кабинетинин эрежелеринин долбоорлору, эгерде долбоорлор өз алдынча башкаруунун ишине байланыштуу болбосо;
- жаңы бюджеттик жылдын алдында өз ара кызыкчылыкка тиешелүү башка маселелер.

Макулдашуунун жана келишпестиктин протоколу:

- протоколдун долбоорун Министрлер кабинети бекитип, премьер-министрге кол коюуга жиберет;
- протоколдун долбоорун ЛӨБАнын Думасы бекитет жана Ассоциациянын Төрагасына кол коюуга ыйгарым укук берет;

- тараптар протоколго кол койгондон кийин ал Өкмөттүн мамлекеттик бюджетинин долбоору менен кошо Парламентке жиберилет.

Латвиянын администрациялык-аймактык реформасы

1990-жылдан кийин Латвияда 602 өз алдынча башкаруу иштеп жаткан – 495 волость, 68 шаар, 26 район – регионалдык өз алдынча башкаруулар, жети республикалык шаар жана Риганын алты району бар болчу.

2009-жылы жүргүзүлгөн администрациялык-аймактык реформанын натыйжасында 119 өз алдынча башкаруу түзүлгөн: 110 элеттик муниципалитет жана 9 (республикалык) шаар болуп калган.

Администрациялык-аймактык реформа (ААР) – бул өз алдынча башкарууларды реформалоонун бир гана бөлүгү. Башкача айтканда, бийлик системасын, анын ичинде жергиликтүү жана регионалдык башкаруунун масштабында кайра түзүүнүн мындан дагы кеңири тапшырманын бир бөлүгү.

ААР жооптуу министрлик менен ЛӨБАнын тыгыз байланышында ишке ашты. Реформанын басымдуу бөлүгүн жооптуу министрлик, ал эми бир бөлүгүн (мисалы, депутаттарды жана кызматкерлерди окутууну) ЛӨБА жетектесе, реформанын кайсы бир бөлүгүн Ассоциация борбордук өкмөт менен кызматташтыкта ишке ашырган.

Жаңы сунуштар

Реформанын уландысы пландалууда. Анын алкагында 2021-жылдан кийин республика боюнча 119 өз алдынча башкарууну 36 кылуу сунушталды. Ошондой эле шайлоодон кийин өз алдынча башкаруулардын функцияларын жана финансылык мүмкүнчүлүктөрүн кайра карап чыгуу сунушу берилди.

ААРге даярданып жаткан өлкөлөргө сунуштоолор:

- реформадан кийин финансылык жана администрациялык автономияны киргизүү боюнча чаралар кийинкиге калбашы керек, антпесе колдоого караганда каршылык көбүрөөк болот;
- бирикмелерге гана көмөк көрсөтпөстөн, ошону менен бирге параллелдүү түрдө кызматташтыкты да өнүктүрүү абзел;
- өз алдынча башкаруулардын бирдиктүү ассоциацияларын түзүүгө жана бекемдөөгө мүмкүн болушунча көмөк көрсөтүп, реформанын ар бир баскычында алар менен консультацияларды жүргүзүп туруш керек;
- ар бир өз алдынча башкаруу менен кеңешип, обочодо калышы мүмкүн болгондорун компенсация берилиши керек;
- реформа менен кошо айрым функцияларды децентралдаштыруу зарыл.

Латвиядагы өз алдынчалыкка ээ болгон өз алдынча башкаруу

Нургуль ЖАМАНКУЛОВА, ЭҮЖӨБОЖ Долбоорунун коомчулук менен байланыш боюнча адиси

2019-жылдын 29-сентябрынан 4-октябрына чейин ЖӨБдү өнүктүрүүдөгү тажрыйба алмашуу үчүн Латвияга жумушчу сапар уюштурулду. Бул тажрыйба алмашуу сапарына Ош (Ылай-Талаа жана Көк-Жар АА), Нарын (Кара-Суу жана Жерге-Тал АА), Чүй облустарындагы (Петровка жана Кызыл-Туу АА) муниципалитеттердин айыл өкмөт башчылары, КР Өкмөтүнүн Ысык-Көл облусундагы Ыйгарым укуктуу өкүлчүлүгүнүн өкүлү, Ысык-Көл райондук мамадминистрациясынын башчысы жана Өнүктүрүү саясат институтунун өкүлдөрү катышты. Сапар Латвиянын Тышкы иштер министрлигинин колдоосу менен “Кыргызстанда муниципалитеттер жана өкмөт ортосундагы кызматташтыкка көмөк көрсөтүү жана мамлекеттик башкарууну өнүктүрүү” долбоорунун алкагында уюштурулду. Аталган долбоорду Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясы аткарат (www.lps.lv). Сапардын максаты: таштанды жыйноо жана чыгаруу системасы, жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасы жана Латвияда жүргүзүлгөн администрациялык-аймактык реформа менен таанышуу.

Тажрыйба алмашуу сапары Латвиянын Айлана-чөйрөнү коргоо жана регионалдык өнүктүрүү министрлигинен башталды. Аталган министрликте делегация Айлана-чөйрөнү коргоо жана регионалдык өнүктүрүү департаментинин директору Рудите ВЕСЕРЕ (Rudite VESERE) айым менен жолугушту. Жолугушуунун жүрүшүндө катышуучулар Латвиянын жаратылышты коргоо мыйзамдарын жана саясий документтерин даярдап, пландоо туура-

луу, таштандыны башкаруу, экологиялык саясатта экономикалык аспаптарды колдонуу (мисалы, жаратылыш ресурстарында салыкты колдонуу) жөнүндө маалымат алышты.

Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясында (Latvijas Pašvaldību savienība) жолугушуу достук маанайда өттү. Буга Өнүктүрүү саясат институту менен Ассоциациянын көп жылдан берки кызматташтыгы себеп болду. Жолугушуу маалында Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясынын Төрагасы Гинтс КАМИНСКИС мырза конокторду жылуу тосуп алып, Кыргызстандын жергиликтүү өз алдынча башкаруу системасы ийгиликтүү өнүгүп, өлкө өсүп-өнүксүн деген тилегин айтты.

Ассоциациянын Башкы катчысы Мудите ПРИЕДЕ айым жана Ассоциациянын улук кеңешчиси Марис ПУКИС мырза “Латвиядагы өз алдынча башкаруулар системасы. Латвияда ЖӨБдүн өнүгүүсү. Жергиликтүү өз алдынча башкаруунун функциялары. Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясы. Латвияда өз алдынча башкаруулар ассоциациясын түзүүдө принципалдуу маселелер. Өкмөттүн жана жергиликтүү өз алдынча башкаруунун саясий диалогу. ЛӨБАнын саясий структурасы. Европалык жана эл аралык деңгээлдерде кызыкчылыктарды коргоонун ыкмалары” деген темаларга баяндама жасашты¹.

¹ Толугураак журналдын ушул эле чыгарылышында Бектурган Орозбаевдин Эстонияда жана Латвияда башкаруу системасы тууралуу материалынан окуңуз.

Делегациянын өкүлдөрү Латвиянын Финансы министрлигинин өкүлдөрү менен жолугушууда бул өлкөнүн мамлекеттик бюджети тууралуу толук маалымат алышты¹.

Кыргызстандан барган делегация Сеймдин (Латвия парламентинин) өкүлдөрү менен да жолугушуп, администрациялык-аймактык реформаны жүргүзүүгө жана өз алдынча башкарууну өнүктүрүүгө байланышкан маселелерди талкуулап алышты. Жолугушуу маалында тараптар өткөрүлгөн реформалардын оң жана терс жактарын, тийгизген таасирин жана кесепеттерин, реформа жүргүзүү маалында алынган сабактарды талкуулашты².

КЫЗЫКТУУ МААЛЫМАТ

Латвиянын мыйзамдарында бир дагы салык жергиликтүү деп белгиленген эмес. Бардык салыктар бөлүнөт. Латвиянын ЖӨБ органдары салыктардын төмөнкү түрлөрүн алышат:

- калктан киреше салыгын – 80%;
- кыймылсыз менчикке салык – 100%;
- кумар оюндарына салыктан үлүш;
- жаратылыш ресурстарына салыктан үлүш.

Таштанды полигонунда өскөн помидор, гүлдөр жана full-led бадыраңдары

Эки объект – “Гетлини” экологиялык полигону жана ZAAO муниципалдык компанияга сапар бардык катышуучуларда катуу таасир калтырды. Бул объекттер таштандыны башкаруу боюнча кызматтарды көрсөтүп келишет.

Бизге туристтер келишет, алар менен иштөө үчүн атайын үч кызматкерибиз бар. Мисалы, 2019-жылы ишканага бала бакчаларда тарбияланган наристелерден баштап, пенсионерлерге чейин 9 миңдин тегерегинде адам келди. Ишкананы кыдыруу үчүн акы алынбайт, себеби жыл сайын биз буга кеткен чыгашаны тарифке кошуп коёбуз. Ишкананы үлгү катары чет өлкөлүк дипломаттарга, министрлерге, жетекчилерге жана башка атактуу конокторго көрсөтүп турабыз. Ишибиз тууралуу башкаларга айтып берип, көрсөтүп, тажрыйбабыз менен бөлүшүп, жаңы муунга бир топ маанилүү билим беребиз: Эмне үчүн айлана-чөйрөнү коргош керек? Эмне үчүн таштандыны сорттош керек? Таштандылардын турмуштук цикли кандай? Эмне үчүн ар бир таштанды ресурс болуп берет? Эмне үчүн ашыкча буюм сатып албастан, калдыктардын

¹ Толугураак журналдын ушул эле чыгарылышында Бектурган Орозбаевдин Эстонияда жана Латвияда башкаруу системасы тууралуу материалынан окуңуз.

² Толугураак журналдын ушул эле чыгарылышында Бектурган Орозбаевдин Эстонияда жана Латвияда башкаруу системасы тууралуу материалынан окуңуз.

«Гетлини» (SIA Getliņi EKO (www.getliņi.lv)) – бул Рига жана Стопиньск крайында түзүлгөн биргелешкен ишкана. Бул ишкана Балтика өлкөлөрүндөгү катуу тиричилик калдыктары боюнча ири полигондун чарбалык тейлөөсүн жүзөгө ашырат. Бул – Европадагы эң заманбап полигондордун бири, ал таштандыны кайра иштетүүчү заманбап жана коопсуз борбор катары түзүлүп, бул багытта өнүгүп келатат. 2015-жылдын 26-октябрында SIA «Getliņi EKO» сорттоочу завод ачылгандан бери биобөлүнүүчү калдыктар биогаздын өндүрүшү үчүн колдонулат, ал эми кайра иштетүүгө жарамдуу материалдар жана металлдан жасалган буюмдар ишканага жеткирилип, ал жерде регенерацияланып, экинчи жолу кайра иштетилет. Кайра иштетүүгө жарабаган калдыктар айлана-чөйрө үчүн коопсуз болгон жерде, аба да, жамгырдын суусу да өтпөгөн, жабык биобөлүнүүчү ячейкаларда көмүлөт. Ячейкаларда биологиялык калдыктардан пайда болгон газ “Гетлини” энергоблогуна жеткирилип, ал жерде ичинен күймө алты кыймылдаткычта күйүп, электр энергиясына жана жылуулукка айланат. Бул электр энергиясы AS Latvenergo энергетикалык компаниясына сатылат, ал эми жылуулук энергиясы помидор, бадыраң жана гүл өстүргөн SIA Getliņi EKO күнөсканаларында колдонулат. Бардык агып чыкма суулар (инфильтраттар) да чогултулуп, тазаланат. Ошондуктан таштандынын айлана-чөйрөгө таасири мүмкүн болушунча аз болот. SIA Getliņi EKO күнөсканаларынын негизги максаты – катуу тиричилик калдыктарын заманбап, коопсуз ыкма менен, эффективдүү тейлөө жана көмүү, ошондой эле электр энергиясын өндүрүү.

Калдыктарды сорттоо боюнча завод “Гетлини” полигонунда андан ары кайра иштетүүгө мүмкүн болбогон тиричилик калдыктарын гана көмүүнү камсыз кылат. Заводдун долбоору калдыктарды мүмкүн болушунча кайра иштетүүгө жана жаратылыш ресурстарын эффективдүү пайдаланууга багыт алган. “Гетлини” катуу тиричилик калдыктары үчүн полигону төмөнкүлөрдү кабыл албайт: аккумуляторлорду, батарейкаларды, жарык берүүчү шаймандарды жана люминесценттик лампаларды, электр түзүлүштөрүн, дарыларды жана медициналык таштандыларды, турмуштиричилик химиясын, термометр, май жана фильтр өңдүү азбест жана сымап камтыган курулуш калдыктарын, машиненин шиналарын жана суюк таштандыларды.

санын азайтууга аракет жасаш керек? Айлана-чөйрөнүн коопсуздугуна жана биздин өлкөнүн туруктуулугуна байланышкан ушул өңдүү бир топ су-

роолорго жооп берип келүүдөбүз»¹», – деп айтып берди “Гетлини” ишканасынын директору.

“Гетлини” полигонунун аймагында жалпы аянты 11 412 чарчы метр, бийиктиги 5,5 метрге жеткен заманбап күнөсканалар курулган. Бул жерде 25 000 көчөт отургузулуп, өсүмдүктөр 10 512 чарчы метрди ээлейт. Бир жылда күнөсканада болжол менен 500 тонна помидор өсөт. Күнөсканаларда климаты көзөмөлдөп турган жабдуулар орнотулган. Алар технологдор белгилеген параметрлер боюнча орнотулуп, өсүмдүктөрдү өстүрүү үчүн зарыл болгон чөйрөнү камсыз кылып турушат. Өсүмдүктөр жерден 70 см бийиктикте жөөктө илинген минералдык кебезде өстүрүлөт. Бул демек – өсүмдүктөр жерге тийбейт дегенди билдирет. Өсүмдүктөрдү азыктандыруу үчүн жер семирткичтерди аралаштыруу жана берүү боюнча компьютерге салынган программа колдонулат. Бул программа минералдык жер семирткичтердин жана терең скважинадан алынган суунун жардамы менен өсүмдүктөрдү бардык зарыл болгон заттар менен камсыз кылып турат. Азыктандыруучу эритме өсүмдүктөргө тамчылатып сугаруу системасы менен жеткирилет – бир литрге туура 1 мг. берилет. Помидорлордун гүлдөрүн жапай аарылардын үйүрү чаңдатат. Өсүмдүктөр биринчи жолу гүлдөй баштаганда эле аарылар күнөсканаларга киргизилет. Зыянкечтер менен күрөшүү үчүн алардын табигый душмандары – жылтырак аарылар жана жырткыч кенелер колдонулат. Ушундан улам бул күнөсканаларда өстүрүлгөн продукция пайдалуу жана даамдуу болуп калат.

“Гетлини” күнөсканасында өстүрүлгөн помидорлор, гүлдөр жана бадыраңдар ноябрда сатыкка чыгарылып, бул сезон кийинки жылдын августуна чейин уланат. Помидорлордун түшүмү аптасына эки жолу – дүйшөмбү жана бейшемби күндөрү жыйналат. Бир жумада болжол менен 15 тонна помидор жыйналат. Бадыраң өстүрүүдөгү өзгөчөлүк – ал күйүп-жанган диод орнотулган жогорку технологиядагы күнөсканада өсөт. Бул – full-led жарык берүүчү технология колдонулган дүйнөдөгү алгачкы күнөскана. Сезон маалында бул жерде өстүрүлгөн помидорлор жана бадыраңдар Латвиянын ири азык-түлүк дүкөндөрүндө, ошондой эле полигондун аймагында орун алган “Гетлини” атайын дүкөнүндө сатылат².

Кагазга экинчи өмүр тартуулаган жер

Ушул эле багытта иштеген экинчи ишкана – ZAAO муниципалдык компаниясы. 28 муниципалитетке таандык бул компания өз ишин таштандыны көмүү үчүн имараттарды, кеңселерди жана аянтчаларды куруудан баштаган. Бул компания курган аянтчаларда кайра пайдаланылуучу материалдар сорттолот.

2003-жылы иш жаңы башталганда полигонго

таштандынын төрт түрү түшүп турчу. 16 жылдын ичинде бул тизме жыйырмага узарды. Компаниянын жетекчилиги биологиялык калдыктарды кайра иштетүү үчүн жабдууларды курууну пландап жатат: “2021-жылдын 1-январынан тартып биз үйлөрүбүздөгү ашканалардан чыккан биокалдыктарды өзүнчө жыйнап, аларды кайра иштетип, энергия алууну пландап жатабыз. Мисалы, биздин алгачкы “таштанды тообуз” толуп калды (биз жыл сайын өлчөп турабыз). Себеби мындай тоонун максималдык бийиктиги 20 метрге жете алат, бирок андан ашпашы керек. Ушул 20 метрлик бийиктикке жеткенден кийин рекультивациялоо ишин жасаш керек. Мындан тышкары мыйзам боюнча мындай полигондо биогаз иштетиш керек, себеби газ атмосферага кошулбашы керек. Бирок бул экономикалык көз караштан алганда пайда алып келбесе, анда мындай таштанды өрттөлүп жок кылынат. Биз ошондой эле транспортубузга да кам көрөбүз (бизде таштанды чыгаруу үчүн 20 машне бар). Шиналарды сактоо максатында бетон плиталарын сатып алабыз. Кезектеги “тоо” жабылгандан кийин жаңы жолдорду куруп жатканда биз бул плиталарды ары-бери кыймылдатып, биринин үстүнө экинчисин коё алабыз.

Мындан тышкары ишкана кайра иштетүүгө жарай турган плёнкалуу бастырмаларды фермерлерден акысыз чогултуп турат. Фермер колдонулган плёнкалуу бастырмаларды чогултуп, ишканага чалат, биз фермердин өтүнмөсүн планга киргизип, баарынан чогултуп кетебиз. Бирок бул материалга баа түшүп жатат. Балким, жакын арада мындай калдыктарды чогултууга тариф киргизилиши ыктымал.

“Биз бир нөөмөттө, эртең мененки саат сегиз-

¹ <http://www.getlini.lv/ru/теплица>

² <http://www.getlini.lv/ru/теплица>

ZAAO муниципалдык компаниясы (<http://www.zaao.lv/en>) Түндүк Видземь регионунда, ошондой эле Латвиянын Малиена жана Пиерига муниципалитеттеринде таштандыны иштетүү боюнча жогорку сапаттагы, экологиялык жактан таза кызмат көрсөтүүлөрдү сунуш кылат. Компаниянын иш жүргүзгөн чөйрөсү: таштанды жыйноо, сорттоо, сактоо, кайра иштетүү, кайтадан жүктөө, ташып чыгаруу жана жок кылуу. Полигонду эксплуатациялоо иши 2004-жылы Европа Биримдигинин долбоорунун алкагында башталган: каражаттын 70 пайызын Евро-биримдик берген, ал эми 30 пайызын компания банк насыясы катары алып, бүгүнкү күндө Латвиядагы он полигондун ичинен чоңдугу боюнча үчүнчү орунду ээлеген полигонду башкарат. Полигон 200 миң тургунду тейлейт, ал эми жыйналган таштандынын аянты 10 миң чарчы километрге жетет. Бул полигон курулганга чейин региондо 104 таштанды жайы бар болчу – дээрлик ар бир айылда эч кандай талапка жооп бербеген 1-2 полигон бар болчу. Ушул 104 таштанды жайынын ордун бир гана полигон курулган. 2019-жылга карата берилген маалымат боюнча, компанияда 44 адам иштейт.

ден кечки бешке чейин, аптасына алты күн иштей-биз. Бир айда биздин ишкана 600 тоннага жакын таштандыны кайра иштетип чыгат. Алгачкы таштандыны кайра иштетүү үчүн тариф – 240 литр болгон контейнер үчүн 3 еврону түзөт. Кийинки таштанды кабыл алуу жана кайра иштетүү акысыз болот. Көп кабаттуу үйлөрдүн алдына цилиндр жана мүшөк салынган контейнерлерди коёбуз.

Экскурсиянын соңунда кыргызстандык делегация муниципалдык ишкананын кеңсесине барды. Чынын айтканда, бул жерде өзүңдү таштанды полигонунун аймагында жүргөндөй сезбейсиң – полигондун кеңсесинин терезесинен жашыл токойду көрүүгө болот, ал эми кеңсенин ичи уй жалап кеткендей таза. Кыргызстандыктар жүргөн учурда окуучулар үчүн экскурсия өткөрүлүп жаткан экен. Окуучулардын айрымдары кагазды кайра иштетүү процессине катышты. “Урда” Технологиялар жана жаратылыш паркынын кызматкерлери Элия жана Арита жогорку класстын окуучулары үчүн “кагазга экинчи өмүр тартуулоо” боюнча мастер-класс өткөрүп жатышкан экен: “Биз балдарга бул ресурстарды колдонуп, таштап гана тим болбостон, аларды кайра иштетүү да мүмкүн экенин көрсөткүбүз

келет. Ошону менен бирге үйдө таштандыны сорттоо канчалык маанилүү болгонун, бул атмосферага жана жалпысынан айлана-чөйрөгө таасир тийгизгенин айтып беребиз. Бул жерде ар бир каалоочу өзүн кагазды кайра иштетүүчүнүн ролунда сынап алат. Кайра иштетүүдөн кийин жаңы кагазды кургатып коёбуз. Эгерде окуучу кааласа, кийин ошол кагазды алып кетип, колго жасалган откыртка, белек же сүрөт тартуу үчүн колдоно алат”.

Тажрыйба алмашуу сапарынын катышуучулары да бул процесске катышкысы келди: ошентип, Нарын облусунун Кара-Суу муниципалитетинин башчысы жана Өнүктүрүү саясат институтунун кызматкери гезитке экинчи өмүр тартуулашты.

Андан соң катышуучуларга полигондун аймагында экскурсия сунушталды. Бул экскурсия айрым белгилери боюнча турмуштук циклге да окшошуп кетет: коноктордун сапары күн сааттарынан башталды. Бул сааттын жанында 28 муниципалитеттин (муниципалдык ишкананын ээлеринин) аталышы жана алардын ар бирине чейинки аралыкты көрсөткөн дарактар орун алган. Андан ары жол токойдун жашыл зонасы аркылуу өтүп, дагы бир аз баскандан кийин эко стилиндеги ачык асман алдында жумуш зонасына (open space workout zone) окшошуп кеткен бир аймак пайда болуп, анын этегинде таштандыны кайра иштетүүчү жер орун алган. Бирок эч бир жерде таштандынын жагымсыз жыты сезилген да жок!

Нуржан КОЖОШЕВА, КР ЖӨБ Союзунун юристи: “Таштандыны башкарууга бардык тараптар – ЖӨБ органдары да, жергиликтүү жамаат да катышууга тийиш. ЖӨБ органдары турмуш-тиричилик калдыктарын жыйноо, чыгаруу жана жок кылуу маселелерин чогуу чечүү максатында муниципалитеттер ортосундагы кызматташтыкка жигердүү катышышы керек. Себеби аймактык өзгөчөлүктөрдү,

айылдык аймактардын көлөмүн, алардын финансылык абалын эсепке алуу менен бул маселелерди өз алдынча чечүүгө мүмкүн эмес, экономикалык жактан да пайдасыз болуп калат. Жергиликтүү жамаат айлана-чөйрөсүн жакшыртуу маселелерине жигердүү катышып, таштандыны натыйжалуу кайра иштетүү үчүн өз милдеттенмелерин аткарууга тийиш. Бул үчүн таштандыны жыйноо жана чыгаруу үчүн өз убагында акча төлөп, мүмкүн болушунча таштандыны сорттоп турушу керек. Улуттук деңгээлден алып караганда, бийлик да саясий эркин көрсөтүп, айлана-чөйрөнүн булгануусу менен күрөш, таштандыны жок кылуу боюнча артыкчылыктуу багыттарды аныктап, зарыл болсо буга тиешелүү мыйзам долбоорлорун демилгелеп, кабыл алышы керек. ЖӨБЭММА башында турган маморгандар таштандыны жок кылуу маселесин чечүү канчалык маанилүү болгонун түшүндүрүү, турмуштиричилик калдыктарын жок кылуу маселесин уюштуруу боюнча муниципалитеттер ортосундагы оң тажрыйба менен бөлүшүү, бул багытта мамлекеттик саясатты ишке ашыруу боюнча процессти уюштуруп, мамлекеттик органдар менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын функциялары менен ыйгарым укуктарын бөлүштүрүү маселесин талкуулашы керек. КР ЖӨБ Союзу түшүндүрүү иштерин, таштандыны жок кылуу маселесин уюштуруу боюнча муниципалитеттер ортосунда жакшы тажрыйба менен бөлүшүү, таштандыны жок кылуу маселесин саясий деңгээлде чечүү багытында иш жүргүзүшү керек”.

Чүй облусунун Аламүдүн айыл өкмөтүнүн башчысы Найзабек КОЛЬБАЕВ: “Көргөн тажрыйбаны ишке ашыруу үчүн биринчи кадам – айылдык аймактарды ирилештирүү жолу менен эки деңгээлдүү башкарууга өтүү. Бул кадамды жасоо демилгесин Кыргыз Республикасынын Жогорку Кеңеши көтөрүшү керек. ЖӨБ органдары жергиликтүү маанидеги маселелерди функционалдуу түрдө чечүү үчүн айылдык кеңештин депутаттары, айыл өкмөтүнүн кызматкерлери жана муниципалдык ишканалардын жетекчилери менен чогуу муниципалдык укуктук актыларды даярдап чыгууга тийиш”.

Өз алдынчалыкка ээ болгон өз алдынча башкаруу

Паргауя (Pargaujas – “Гауя чоң өзөнүнүн ары жагында” деп которулат¹) шаарынын жергиликтүү өз алдынча башкаруусунун төрагасы Хардийс ВЕНТС тажрыйба алмашуу сапарынын катышуучуларын Кардарларды тейлөөчү жалпы борбордо (Кыргызстандагы аналогу – Бирдиктүү терезе) тосуп алды. Сталбэ жергесинде орун алган Борбор жергиликтүү калкка кызмат көрсөтүү максатында ачылган: “Бул Борбор географиялык жактан муниципалитеттин чок ортосунда жайгашкан. Башында ал спорт залга караштуу филиал катары пландалган эле. Бирок соңку реформалардан кийин биз аны калкты тейлөөчү негизги борборлордун бирине айландырууну чечтик. Муниципалитеттин аймагында жалпы жонунан ушундай үч борбор бар жана ар биринде аткаруучу директор иштейт. Бул жерге тургундар коммуналдык кызмат көрсөтүүлөр үчүн акы төлөп, атүгүл ооруп калса, эмгекке жарамсыздык баракчасын алса болот. Ал эми мамлекеттик мекеменин бирдиктүү түйүнү булардын баарын бизден эле ала алат. Ошентип биз адамдарга убактысын жана ресурсун үнөмдөп, кызмат көрсөтүүнү жеринде жана ыкчам алууга жардам беребиз. Учурда борбордо кызмат көрсөтүүлөрдүн онго жакын түрү бар, буларды биз мамлекет менен чогуу жасайбыз. Бирок муниципалитетке байланышкан бардык чечимдерди өз алдынча кабыл алабыз”.

Борбордун бөлүмчөлөрү жана бөлүмдөрү жарандардын көптөгөн көйгөйлөрүн чечүүгө даяр. Мисалы:

Борбордо спорттук зал бар, ал жерде өткөн жылы капиталдык ремонт жасалып, төшөлмөсү жана жылуулук системасы жаңыланган; залда массаж кабинети, жуунуп, кийим которуу үчүн бөлмөлөр бар.

Борбордо Латвиянын китепканаларынын бирдиктүү түйүнүнө мүчө болгон китепкана да бар. Бул түйүн аркылуу каалаган китепти алууга болот – эгерде кайсы бир китеп болбой калса, анда түйүн аркылуу суратым жиберилип, аны китепкананын башка түйүнүнөн табаары менен, китепканачы өзү барып, окурман үчүн алып келип берет. Китептерди толуктап, окурмандардын өтүнүчүн канааттандырууга жыл сайын 2000 еврого жакын акча сарпталат. Мисалы, сапардын катышуучуларга барган маалда китепканачы ордунда болгон эмес, себеби ал муниципалдык транспортко отуруп алып, 10 км алыстыктагы калктуу конушка китеп издеп кеткен экен. Ошондой эле китепканада коммуналдык эсептерди төлөгөнгө да жардам беришет.

Муниципалитеттин турмуш тиричилигин камсыз кылуу боюнча чарбанын бөлүгү үчүн жооп берген коммуналдык чарба (кызмат көрсөтүү) бөлүмү

¹ <http://pargaujasnovads.lv>

керектөөчүлөр менен келишимдерди түзөт, инфраструктура, коммуникация, жергиликтүү жолдор, жылуулук, суу жана канализация үчүн жооп берет. Мезгилге байланган айрым кызмат көрсөтүүлөрдү муниципалитет тендердин негизинде сатып алат. Мисалы, кыш маалында

кар күрөө боюнча кызмат көрсөтүү жыл бою 4-5 кызматкерди кармап, техниканы тейлегенге караганда бир кыйла арзанга түшөт. Техникалык персоналды кошкондо штатта он кызмачы бар.

Социалдык бөлүм (ага камкорчулук органы да кирет), ал муниципалдык орган да болуп саналат жана муниципалитеттин аймагында өзүнүн тикелей милдеттерин гана аткарат. Миң адамга бир социалдык кызматкер деп эсептелинген. Бүгүнкү күндө муниципалитетте калкты тейлеген үч социалдык кызматкер, Департаменттин жетекчиси, үй-бүлөлөр жана балдар менен иштеген эки адис жана техникалык жардамды уюштуруучу иштейт. Оор кырдаал түзүлгөн учурда бардык социалдык кызматкерлер чогулуп, маселени акылдашып чечишет. Мамлекеттик кызмат да бар, ал жактан өзүнчө акы үчүн муниципалитеттин кызматкерлерин ишке тартууга болот. Мисалы, ордунан жыла албай жаткан пенсионерди жуунтуу үчүн аптасына бир жолу кызмат көрсөтүүнү сатып алса болот. Бул иш үчүн атайын машине келет. Чөнтөгү жука үй-бүлөлөргө материалдык жардам берилет: үч айга эки куту таратылат, анын ичинде азык-түлүк жана жууп-тазалоочу каражаттар болот. Бир кутуда ун, кумшекер, консерва, май, коюлтулган сүт, макарон, кара күрүч, буудай акшагы, күлмайда, кургак сүт болсо, экинчи кутуга кийим жуучу гель, шампунь, самын ж.б. салынат.

Паргауя муниципалитети ошондой эле жармаңке-көргөзмөлөр аркылуу жергиликтүү ишкерлерди колдоо жана окутуу боюнча иштерди жүргүзүп турат (мисалы, Ишкерлер күнү муниципалитет аларга орундарды сатып алып берет, ал эми ишкерлер бул үчүн муниципалитеттин брэнди катары чыгышат). Мындан тышкары өз алдынча башкаруу гранттык конкурстарды өткөрүп турат. Ар бир каалоочу конкурска катыша алат, ал эми байге катары бизнести өнүктүрүү үчүн колдоого ээ болот же чакан бизнесинин коммерциялык ишин баштай алат, ALTUM программасы боюнча мамлекеттин колдоосуна ээ болот (комиссиянын мүчөлөрү катары катышат) жана жергиликтүү ишкерлер үчүн берилген “Паргауя крайында жасалган” соода маркасын алышат.

“Мындан тышкары биринчи орун үчүн жеңүүчү 3000 евро, экинчи орун үчүн 2000 евро, ал эми үчүн орун үчүн 1000 евро алып, бизнесин өнүктүрүүгө жумшай алат. Бул иш-чараларды уюштурууга,

өткөрүүгө кеткен чыгым, анын ичинде байге фонду жергиликтүү бюджеттин эсебинен төлөнөт. Эгерде өткөн жылдын жеңүүчүсү өзүнүн кайсы бир долбоорун ийгиликтүү ишке ашыра алса, анда кийинки жылы да конкурска катышуу укугуна ээ болот. Албетте, байге каражатты кантип колдонгонун биз текшерип турабыз”, - деп айтып берди муниципалитеттин башчысы.

Жергиликтүү мамлекеттик эмес уюмдар да ЖӨБ органдарынын көңүл сыртында калбайт. Алар үчүн долбоорлордун конкурсу өткөрүлүп турат. Конкурстун жалпы байге фонду 4000 евроно түзөт. Ар бир долбоорго 500 еврого чейин каржылык жардам калктын демилгелүү топторуна жана коммерциялык эмес уюмдарга берилет. Конкурска өз алдынча башкаруунун бардык жашоочулары катыша алат жана ал сөзсүз эле бейөкмөт уюмда иштеши керек деген талап жок. Мисалы, бир нече адам өз ара чогулуп, отургучтарды же селкинчектерди орнотууну чечти дейли. Алар бир долбоор үчүн 500 еврого чейин алышы мүмкүн. Эгерде алардын демилгеси ийгиликтүү ишке ашып кетсе, өз алдынча башкаруу бюджетин көбөйтүүнү караштырат. Жалпы жонунан алганда, өз алдынча башкаруу иш-чараларды, жаштар жана башка бирикмелер үчүн кайрымдуулук концерттерин, калктын айрым бир топтору үчүн түрдүү салтанаттарды жарым-жартылай же толук каржылай алат. Негизги максаты – адамдар өздөрү кызыкдар болуп, процессти ишке ашырууга катышууга тийиш. Ар бир демилгени атайын комиссия карап чыгат. Эгерде баасы 4000 евродон ашкан кандайдыр бир өзгөчө демилге чыкса, анда депутаттар бул маселени жыйында карап, эгерде колдоо тапса, бюджетке өзгөртүүлөрдү киргизишет.

Тынчтыкты эңсеп турасызбы? Анда Аматага багыт алыңыз!

Тажрыйба алмашуу сапарынын катышуучулары Латвиядагы акыркы күндү Амата (Amatas novada dome) элеттик муниципалитетинде өткөрүштү. Катышуучуларды ысык чай, шоколад жана “Бизде сейил бак жок, бирок биз паркта жашайбыз” деген сөздөр менен муниципалитеттин төрайымы Элита ЭГЛИТЕ айым (Elita Eglite), муниципалитеттин аткаруучу директору жана туризмди өнүктүрүү боюнча адис тосуп алышты.

Тажрыйба алмашуу сапарынын катышуучулары менен учурашкандан кийин Аматынын өкүлдөрү Европа Биримдигинин колдоосу алдында долбоорлорду ишке ашыруу чөйрөсүндөгү тажрыйбасы менен бөлүшүштү. Алардын маалыматына ылайык, 2014-жылдан 2020-жылга чейин жалпы суммасы 2546490 евроно түзгөн 12 долбоор ишке ашырылып, пландалган. Бул тизмеге бекитилген, бирок азырынча ишке ашырыла элек долбоорлор да кирет.

Андан соң катышуучулар Аматынын Муниципалдык маркетингдик стратегиясы менен тааны-

шып чыгышты. Бул стратегия 2016-жылы даярдалып, анын натыйжасында ар бир волосттогу ресурстар көрсөтүлгөн карта түзүлгөн.

КЫЗЫКТУУ МААЛЫМАТ

2003-жылы Латвиянын Ыр жана бий майрамы ЮНЕСКОнун маданий баалуулуктар тизмесине кошулган. Ал эми 2005-жылы Сейм (парламент) Латыш ырларынын жана бийлеринин жалпы майрамы жөнүндө мыйзамды кабыл алган. Аталган мыйзамдын долбоорун Элдик партия даярдаган эле.

“Ыр жай бий майрамы – латыш маданиятынын уникалдуу белгиси жана улуттук иденттүүлүктүн курама бөлүгү”, - деп белгиленген мыйзамдын долбоорунда.

Булагы: <https://lv.sputniknews.ru>

Маркетинг стратегиясын даярдап, аймакка туристтерди тартуу боюнча максаттуу иш алып барган туризмди өнүктүрүү боюнча адис маалыматы менен бөлүштү. Ага ылайык, Амата крайынын аймагы 745,51 км² түзөт, анын ичинен 447,31 км² токой, 219,61 км² – айыл чарба жерлери жана 78,59 км² – башка жерлер ээлейт. Крайдын рельефи дөбөлөрдөн, аң, көл жана дарыялардан турат. Ал эми Элкас тоосунан Гауя дарыясы башат алган: “Амата – толугу менен элет жергеси. Бизде токой, көздүн жоосун алган жаратылыш, биологиялык фермалар, СПА-отелдер, мончолор, конок үйлөрү бар, бул жерден тынчтыкты жана жымжырттыкты табасыз. Жол тыгынын таптакыр эле унутуп койсоңуз болот! Ошондуктан биз регионду ири шаарлардын жашоочулары катуу стресстен кийин көзү ачылып, сергип кала турган жер катары тааныштырып келатабыз. Түрдүү иш-чараларды уюштуруу менен бул багытты өнүктүрүү үчүн шарттарды түзүү боюнча бир топ иштерди жасап жатабыз. Мисалы, фестивалдарды, Арайшидеги ачык музей түнү, төрт сезон бою уланган туризм, элеттик романтизм ж.б. өңдүү иш-чараларды өткөрүп келебиз. Ар бир сунуш биздин региондун мезгилге жараша өзгөчөлүгүнө ылайык каралып чыгат. Мисалы, октябрь-ноябрь – караңгы айлар, жарык жок, бирок азырынча кар да түшө элек да. Эмне кылыш керек? Жергиликтүү ишкерлер ойлонуп отуруп, акыры жаңы жолдорду, туристтик маршруттарды таап чыгышты. Бул жолдорду басып өткөн туристтер укмуштуудай кооз жаратылышка күбө болушат, атүгүл кандайдыр бир сыйкырдуу темалар да пайда болду. Ошондой эле биз ачык асман алдында, табигый продукттарды жана материалдарды колдонуп көп иш-чараларды, жашыл фестивалдарды өткөрүп турабыз. Дагы бир мисалды келтирсек болот – биологиялык фермалар. Бул жакка келгендер козу карын терип, аң уулап, төө, ат минип, айтор убактысын көңүлдүү өткөрүшөт. Төрт жыл мурда биз Жапайы тамак фестивалы өңдүү жаңы багытты өздөштүрө башта-

ганбыз, ал эми Нан күнүн 15 жылдан бери өткөрүп келатабыз. Жапайы тамак фестивалы региондогу чакан ишкерчиликти өнүктүрүүчү аспапка айланды. Бул фестивалды өткөргөн алгачкы жылы 500 киши келет деп күткөнбүз, бирок миңге чукул конок келди. 2019-жылы бул фестивалга 5 миңге жакын адам катышты. Фестивалга катышуу акысы – бир адамга 3-5 евро болот”.

Бардыгы балдар үчүн

Аматанын өкүлдөрү сөзүн жыйынтыктагандан кийин сапардын катышуучуларына аймакты кыдырып чыгууну сунуш кылышты. Андан соң сапардын алкагында соңку объектке кезек жетти. Кыргызстандык делегация бак-дарактар менен курчалган жайлуу жашыл зонада орун алган, жаңыланган Драбеши негизги мектебине багыт алышты.

Мектептин директору Кристине ПАЙСУМА айым конокторду тосуп алып, мектепте чакан экскурсия уюштурду: “Мен он жыл бою Латвияда “Билим берүү жарчысы” болдум. Мен Европаны, АКШны жана Орусияны түрө кыдырып, билим берүү чөйрөсүндө жайылтууга мүмкүн болгон идеялардын баарын Латвияга алып келип турдум. Мен доцентмин, жогорку окуу жайында биринчи курстун студенттери үчүн илимий иштерди түзүү методикасын, “Жүйө келтирүү искусствосу” жана “Баяндама жасоо искусствосу” сабактарын өтөм. Бул жерге келип калган таржымалым абдан кызыктуу болгон. Бала кезден бери бир кыялымды багып келдим – мектепти нөлдөн баштап кургум келчү. Бир жолу эмгек өргүүсүнө чыгып, деңиздин жээгинде эс алып жаткан элем. Ошондо “Адамдарга эмнелерди жасаш керектигин үйрөтөм, бирок эмне үчүн өз кыялымды орундата албай койдум?” деп катуу ойго түштүм. Себеби өзүм тренер болсом, демек адегенде өз алдынча иш жасап көрүп, ошондон кийин гана муну башкаларга үйрөтүшүм керек да, туурабы? Көп өтпөй мага баш тартууга мүмкүн болбогон сунуш түштү – Ливи жана Драбеши жергелеринде эки мектепти кайра түзүүнү сунушташты. Бул реформалардын натыйжасында Ливидеги башталгыч мектеп мектепке чейинки билим берүүчү мекемеге, ал эми Драбешидеги мектеп интернаты негизги мектепке өтмөк (башталгыч мектеп – 1-4-класстар, негизги мектеп – 5-9-класстар). Бул сунуш бир нерсени айгинелеп турду – мектепти нөлдөн баштап түптөп чыгыш керек. Үй-бүлөм мага катуу колдоо көрсөттү, бул үчүн абдан ыраазымын. Ооба, башында абдан эле оор болду, бирок биз муну жасай алдык! Бул мектепти эки жыл мурда ачып, ошондон бери иштеп келатабыз. Биздин мектептин өзгөчөлүгү – башынан оор күндөрдү өткөргөн балдар менен иштейбиз. Дал ошол себептен мектепке БАЛАНЫ билген жана аны түшүнгөн мыкты мугалимдерди тандап алабыз. Балада чыгармачыл инсанды өнүктүрүү про-

цессинде биздин ишибиз өтө көп кырдуу. Бул ар бир балада өзүнө болгон ишенимди пайда кылат. Ал эми биздин мектепте инсанды өнүктүрүү – динамикалуу процесс, мында мектеп жамаатынын ар бир мүчөсү жоопкерчиликтүү болгонду үйрөнүп, алдына койгон максатына умтулат. Бул болсо этикалык иш-аракеттердин өзөгү жана өзүн башкаруу жөндөмдүүлүгү. Бирок БАРДЫК кызыкдар тараптар – ата-эне, балдар, кызматкерлер, өз алдынча башкаруу (анын ичинде Билим берүү боюнча башкармалык), иш берүүчүлөр жана жергиликтүү жамаат чогуу иш алып барганда гана бул процесс ишке ашат. Натыйжада биз кызыкдар тараптардын негизги муктаждыктарын канааттандыра турган ийгиликтүү уюмга ээ болобуз”.

Мектепте балдар үчүн бардык шарттар түзүлгөн – эргономикалык отургучтары бар трансформер үстөлдөрдөн баштап, ыңгайлуу тапчан жана оюн аянтчасы бар короого чейин баары бар. Эргономикалык отургучтары бар кабинет катышуучулардын өзгөчө кызыгуусун жаратты¹. Мындай отургучтар омурткага келген жүктү жеңилдетип, денени түз кармап, отурса да кыймылда болууга шарт түзүп, узак убакыт бир абалда отура бергенден кармайт, бул болсо өзгөчө балдар үчүн көйгөйлүү маселе. Ар бир кабинет окуу процесси үчүн зарыл болгон шаймандар менен жабдылган. Ал эми бөлмө өсүмдүктөрү үчүн стеллаждар “манеж” стилинде орнотулган – текчелерди ары-бери кыймылдатса болот. Катышуучулар буларды көтөрүп жүрүү ыңгайлуу болгонун белгилешти.

Драбеши мектебинин тарбиялануучулары мугалимдердин күч-аракетин баалашат жана алар үйрөтүп жаткан баалуулуктарды бекем сакташат: туруктуулук жана стабилдүүлүк; латыш салт-санааларын билүү; мектепти өнүктүрүү.

Драбеши мектеби маданий билим берүүчү борбор катары да таанылган. Бул жерде формалдуу билим берүү менен катар, окуучуларга бейформал билим да сунушталат. Мындай билим өзүнө материалдык (Устачылык үйү) жана материалдык эмес (Арайши археологиялык паркы) маданий мурасы сактоону камтыйт. Бүгүнкү күндө Драбеши мектебинде 1-класстан 5-класска чейин 49 окуучу билим алат, алар менен 35 кызматкер иштейт, алардын 19у – педагогдор. Мектеп аккредитациядан өтүп, Өнүгүүнүн стратегиялык планын иштеп чыккан, өнүктүрүүнүн багыттарын аныктап, билим берүүнүн сапатына аудит жүргүзгөн.

Бекболот БЕКИЕВ, ӨСИНин өкүлү: “Биздин

¹ “Эргономика” (грек тил. ergon – иш жана nomas – мыйзам) термини биринчи жолу өткөн кылымдын ортосунда Улуу Британияда пайда болгон. Бүгүнкү күндө эргономика — бул эффективдүү, ыңгайлуу жана ден соолукка зыян келтирбей жашаганды (иштегенди жана окуганды, эс алганды жана машине айдаганды) үйрөткөн илим. Мындай отургучтар омурткага келген жүктү жеңилдетип, денени түз кармап, отурса да кыймылда болууга шарт түзөт. Бул болсо өз кезегинде маанайга да, жалпы жонунан психикалык абалга да оң таасирин тийгизет. Булагы: <https://smartstool.ru/blog/ergonomichnyj-stul.html>

билим берүү системабыздын Латвиядан айырмасы – бул жерде ал жергиликтүү өз алдынча башкаруунун ведомствосуна өткөрүлүп берилген, ал болсо жеринде сапаттуу билим берүү кызматын көрсөтүүгө жана камсыз кылууга кызыкдар. Бул – балдар татыктуу жана сапаттуу билим алып, окуу процессин уюштурууга жөндөмдүү директорду ишке алуу үчүн аны конкурстун негизинде тандого ыйгарым укугу бар, квалификациясы жогору адисти чакыруу мүмкүнчүлүгүнө ээ болгон муниципалитеттин үлгүсү”.

КЫЗЫКТУУ МААЛЫМАТ

Амата өз алдынча башкаруусундагы бала бакчалар эртең мененки саат 7:30дан 19:00гө чейин иштешет. Ата-энелер бир жаштан төрт жашка чейинки курактагы балдардын түшкү тамагы үчүн айына 26 евро төлөшөт, ал эми тарбиячылардын айлык акысы жергиликтүү бюджеттен төлөнөт. Латвияда милдеттүү талап – 5-6 жаштагы балдардын баары мектепке даярдоочу бала бакчаларга сөзсүз түрдө барышы керек. Аматадагы өз алдынча башкарууда жеке бала бакчалар жок. Бирок бала бакчада орун тартыш болсо, анда өз алдынча башкаруу жеке менчик бакчага барган балдар үчүн акынын кайсы бир бөлүгүн (50 пайызга жакынын) төлөйт. Жеке менчик бакчада аптасына беш жолу саат 07:30дан 18:30га чейин деген график айына 400-450 евро турат. Мындан тышкары өз алдынча башкаруунун аймагында сертификат алган, атайын окуудан өткөн бала багуучулардын кызматы иштейт. Жергиликтүү бала бакчада орун жок болсо, ата-энелер ушул бала багуучулардын кызматын колдоно алат. Мындай учурда да өз алдынча башкаруу баланы тарбиялоо жана багуу боюнча кызмат көрсөтүүнүн 50 пайызын төлөп берет.

Бул Кыргызстан үчүн канчалык реалдуу?

Бардык нерсенин башы да, аягы да болот эмеспи. Ошентип Латвиянын Тышкы иштер министрлигинин колдоосу алдында уюштурулган тажрыйба алмашуу сапары да соңуна чыкты. Бул сапар Латвиянын Тышкы иштер министрлигинин колдоосу менен “Кыргызстанда муниципалитеттер жана өкмөт ортосундагы кызматташтыкка көмөк көрсөтүү жана мамлекеттик башкарууну өнүктүрүү” долбоорунун алкагында уюштурулду. Аталган долбоорду Латвиянын Өз алдынча башкаруулар ассоциациясы аткарат. Дээрлик бардык катышуучулар Латвияда көргөндөрдүн көбүн Кыргызстанда да ишке ашыруу мүмкүн экенин белгилешти. Болгону үч суроо бар: Бул үчүн ким өзүнө жоопкерчилик алат? Бул үчүн саясий эрк жетеби? Бул качан ишке ашат? Муну эми убакыт көрсөтөт.

USAID
АМЕРИКАНЫН ЭЛИНЕН

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак”
Долбоору тарабынан даярдалды¹

¹ Бул макала Америка Кошмо Штаттарынын эл аралык өнүктүрүү агенттеги (USAID) аркылуу Америка элинин жардамы менен ишке ашырылды. Макаланын мазмуну үчүн DAI Global LLC жооптуу жана ал USAID же Америка Кошмо Штаттарынын өкмөтүнүн көз карашын сөзсүз түрдө чагылдыруусу шарт эмес.

Оргочор айылындагы сууга жеткиликтүүлүк: эсептегичтер көйгөйдү чечүүгө жардам берүүдө

Көйгөйдүн сүрөттөлүшү

Жети-Өгүз районунун Оргочор айылында 2630 адам жашайт. Кыргызстандын көптөгөн алыскы айылдарындай эле бул жерде да ичүүчү суу тартыш. Айылда суу менен жабдуу системасы 1963-жылы курулган. Ошондон бери суу менен жабдуу системасы бир топ жешилип бүттү. Мурда ичүүчү суу өзү агып келсе, эми тереңдиги 250 метр болгон артезиан скважинасы жана көлөмү 50 куб. метр болгон суу мунарасы курулган.

Бирок бул объекттердин курулушу ичүүчү суу-

ну жеткирүү көйгөйүн толук чече алган жок. Таза сууну берген скважина жана тереңдеги насостор көп электр энергиясын сарптайт жана дайыма техникалык тейлөөнү талап кылат. Мисалы, “Оргочор булагы” ичүүчү суу керектөөчүлөрдүн айылдык коомдук бирикмесинин (ИСКАКБ) электр энергиясына эле чыгымы ай сайын 10 000-11 000 сомго жетет.

Азы иштеп жаткан көлөмү 50 куб. метр болгон суу мунарасы калктын сууга муктаждыгын толук канааттандыра албайт жатат. Себеби көпчүлүк элеттиктердин үйүндө ыңгайлуу сантардык түйүн,

автоматташтырылган кир жуучу машинелер, деги эле цивилизация тартуулаган башка буюм-тайымдар пайда боло баштадыбы.

Ичүүчү сууну эч көзөмөлсүз керектөө аны жеткирүүнү үзгүлтүккө учуратып жатат, айылдын айрым кварталдарына жетпей калууда. Ичүүчү сууну колдонгону үчүн жыйым азайды, себеби эл бирде болуп, бирде болбой келген суу үчүн акы төлөгүсү келбей жатат.

“Оргочор булагы” ИСКАКБнын алдында ичүүчү сунун чыгымын эсепке алуу ишин уюштуруу маселеси курч турду.

Чечимдер

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоорунун алкагында 2017-жылы айылдын артыкчылыктуу көйгөйлөрүн аныктоо боюнча фокус-топ өткөн. Күтүлгөндөй эле таза суу маселеси эң эле актуалдуу көйгөйлөрдүн бири катары тандалган. Бул кызмат көрсөтүү Оргочор аймагынын Кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу Стратегиясынын (КУСК) негизги темасы болуп, эми аны ишке ашырыш керек эле.

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоорунун алкагында ичүүчү сууну эсептөө жана абоненттер менен иштөө боюнча пилоттук ИСКАКБ үчүн бир катар тренингдер өткөрүлдү. Ошондой эле Долбоордун консультациялык колдоосу алдында ИСКАКБны Өнүктүрүү планы даярдалды.

Буга кошумча, USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоору менен GIZ Долбоорунун жигердүү кызматташтыгынын натыйжасында “Оргочор булагы” ИСКАКБ үчүн 110 суунун көлөмүн өлчөй турган жабдуулар (суу эсептегичтер) сатып алынып, бирикменин карамагына өткөрүлүп берилди.

Дайырбек АЙТМАНБЕТОВ, “Оргочор булагы” ИСКАКБнын төрагасы:

«Биз суу менен жабдуу боюнча жаңы объектерди куруп, бардык маселебизди чечип алабыз деп ойлогонбуз. Бирок иш жүзүндө андай болгон жок. Акыркы жылдары ичүүчү суу өтө көп колдонулуп жатат. Мындай кырдаалда сарпталган суунун көлөмүн эсептей ала турган жабдууларды орнотуу жалгыз туура чечим болду. Биздин ИСКАКБнын бюджетти чектелүү, элден чогултул-

ган акча электр энергиясы үчүн төлөөгө жана айлык акыга гана өп-чап жетет. Ошол себептен USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоорунун консультациялык жана техникалык жардамы өз учурунда келди».

Жыйынтыктар

Суу өлчөгүч эсептегичтерди орнотуунун натыйжасында сууну керектөө деңгээли 30 пайызга түшүп, ал эми таза сууну пайдаланганы үчүн жыйым 15-20 пайызга көбөйдү.

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоорунун техникалык жардамы Оргочор айылында ичүүчү суунун керектелишин системалуу түрдө эсепке алуу ишин уюштуруу үчүн түрткү болду. Долбоордон алынган 110 эсептегич социалдык жактан аялдуу үй-бүлөлөрдө орнотулду, калган абоненттер жабдууларды өз эсебинен сатып алышты. Ушул тапта эсептегичтер абоненттердин 98 пайызында орнотулду.

Албетте, бул көрсөткүч “Оргочор булагы” ИСКАКБнын туруктуу ишин камсыз кылып, Оргочор айылынын тургундарын таза суу менен узак мөөнөттүү, туруктуу түрдө камсыз кылуу боюнча кызмат көрсөтүү үчүн жакшы негиз түзүүдө.

Сүйүнбай РЫСАЛИЕВ, Оргочор айылынын жашоочусу:

«Биздин өлкө мөңгү, көл, дарыя жана кайнар өңдүү суу булактарына бай болгонун баарыбыз эле билебиз. Анда эмне үчүн Кыргызстанда таза суу маселеси ушунчалык курч турат? Себеби биз сууну туура эмес пайдаланабыз. Биз сууну ашыкча колдонобуз, аны үнөмдөбөйбүз. Ар бир үйгө эсептегич орнотуп чыкканга чейин сууну каалагандай пайдаланып келгенбиз – чарбакты, малды сугарып, бул үчүн баары бирдей эле акы төлөчү. Бирок бул акыйкатсыздык эле. Эсептегичтер орнотулгандан бери канча суу колдонуп, бул үчүн канча төлөшүбүз керектигин билип калдык. Жай мезгилинде жайлоого чыкканда ичүүчү сууну колдонбойбуз, демек бул үчүн акча төлөбөйбүз».

Кум-Дөбө ААда кызмат көрсөтүүнү уюштуруудагы системалуу өзгөрүүлөр: муниципалдык ишканалар түзүлдү, тарифтер жүйөлүү болуп калды, кызмат көрсөтүүлөрдүн сапаты жогорулады

Кум-Дөбө ААда кызмат көрсөтүүнү уюштуруудагы системалуу өзгөрүүлөр: муниципалдык ишканалар түзүлдү, тарифтер жүйөлүү болуп калды, кызмат көрсөтүүлөрдүн сапаты жогорулады

Элеттиктер ар бир тамчы суунун баркын билишет. Ошондой эле айылдын көпчүлүк жашоочулары үчүн сугат суунун мааниси да өзгөчө десек болот. Себеби дыйканчылык жана талаачылык айыл тургундарынын негиз-

ги киреше булагы болуп саналат. Ал эми айыл жергесиндеги санитардык-эпидемиологиялык абалдын жакшы болгону элеттиктердин чын ден соолугунун кепили. Өзгөчө бул балдарга тиешелүү маселе. Айыл тургундарын ичүүчү суу менен камсыз кылууга, ички чарбалык сугат каналдарынын натыйжалуу ишин камсыздоого, катуу тиричилик калдыктарын жыйнап, чыгаруу ишин уюштурууга байланышкан маселелерди ийгиликтүү чечүү – Нарын облусунун

Кум-Дөбө айылдык ай-магындагы төрт айылдын жергиликтүү бийлиги мына ушундай сап башында турган тапшырмаларды USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоорунун колдоосу менен чечүүгө бел байлады.

Жасалган иштердин натыйжасында ички чарбалык ирригациялык каналдар тазаланып, жерлерди жана чарбактарды сугаруу иши калыбына келтирилип, ар бир үйгө таза суу жетип калды. Мындан тышкары катуу тиричилик калдыктарын өз убагында чыгарып кетүү иши жөнгө салынып, бул болсо айылдагы жана анын тегерек четиндеги экологияга да, элеттиктердин маанайына да оң таасирин тийгизүүдө.

Крандан таза суу агып турса, бак жана чарбак гүлдөп жатса, ал эми муниципалдык ишкананын кызматкерлери таштандыны өз убагында жыйнап, чыгарып турушса, айлана-тегерекке көз жүгүртүп, өз айылыңа, облусуңа жана өлкөңө дагы кандай пайда алып келсе болорун ойлонгонго убакыт калат.

Көйгөйдүн сүрөттөлүшү

Нарын облусунун Кочкор районундагы Кум-Дөбө ААнын курамына кирген төрт айылда – Кум-Дөбө, Ак-Жар, Шамшы жана Бугучуда 9 595 адам жашайт. Бул айылдарда ичүүчү суу менен жабдууну уюштуруу, дыйкандардын сугат сууга жетимдүүлүгүн камсыз кылуу, таштанды жыйноо жана чыгарууну уюштуруу боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү айыл өкмөтү эптеп, башаламан жана көп натыйжасыз ишке ашырып келген.

Ичүүчү суу менен жабдуу

Кум-Дөбө ААда ичүүчү суу менен жабдууну уюштуруу боюнча кызмат көрсөтүү төрт Таза суу керектөөчүлөрдүн айылдык коомдук бирикмесинин (мындан ары – ИСКАКБ) карамагында

турган. Алардын иши купулга толчу эмес, себеби талаптагыдай түрдө уюштурулбай келген.

Буга чейин Кум-Дөбө ААнын айыл өкмөтү Кыргыз Республикасынын Финансы министрлигине караштуу Мамлекеттик экономиканы өнүктүрүү фондунан (МЭӨФ) ичүүчү суу колдонуучулардын айылдык коомдук бирикмесин (ИСКАКБ) өнүктүрүүгө олуттуу насыя алган. Бул насыяны төлөө боюнча жылдык төлөмдөр калк үчүн тарифтин тутумуна кирген. Таза суу үчүн белгиленген тарифтер сууну берүүгө иш жүзүндө кеткен жалпы чыгымдын 25-30 пайызын гана түзчү. Калктын калың катмары суу менен жабдуу кызмат көрсөтүүсү үчүн акча төлөчү эмес. Ошол себептен насыя өз убагында төлөнбөй, айыл өкмөтүнүн мойнунда илинип турган оор финансылык жүккө айланган.

Сугат суу менен жабдуу

Айылдык аймактын тургундары сугат сууну алууда бир топ кыйынчылыктарды башынан өткөрүштү. Сугат суу келип турчу ички чарба каналдары булганып, өз убагында тазаланбагандыктан отоо чөп басып калган. Суу коромжу боло

баштады. Сугаруучу система бузулуп калгандыктан суу тартыштыгы башталып, бул көрүнүш элеттиктердин ортосундагы жаңжалга себепчи болгон. Себеби түшүмдүн аздыгы чөнтөккө сокку болду.

Таштанды жыйноону жана чыгарууну уюштуруу

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоору менен кызматташканга чейин муниципалитетте таштанды жыйноо жана чыгаруу иши жолго коюлган эмес эле. Элеттиктер таштандыны жок кылуунун түрдүү амалдарын колдонуп келишчү: кимдир бирөө таштандыны өрттөп жиберсе, башкасы чарбагына көмүп таштачу. Бирок айылдыктардын басымдуу бөлүгү таштандыны калктуу конуштардын аймагындагы көрүнгөн жерге ыргытып салышчу.

Ишке ашыруу

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” Долбоорунун колдоосу менен Кум-Дөбө айылдык аймагында фокус-топтор өткөрүлүп, анын жүрүшүндө айыл тургундары үч артыкчылыктуу кызмат көрсөтүүнү тандап алышты. Алар: таза суу менен жабдууну уюштуруу, сугат сууга жеткиликтүүлүктү жакшыртуу жана катуу тиричилик калдыктарын жыйнап чыгаруу. Бул кызмат көрсөтүүлөр айылдык аймактагы кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу Стратегиясынын долбооруна кошулган.

Аймактын төрт айылынан 90дон ашык делегаттын катышуусу менен өткөн коомдук угуулар процессинде Кызмат көрсөтүүнү уюштуруу стратегиясынын долбоору коомдук талкуунун жолжобосунан өттү. 2018-жылдын 27-февралында жергиликтүү кеңештин отурумунда документ бекитилген. Андан соң Жумушчу комиссия айыл өкмөтүнүн кызматкерлери менен Стратегияны аткарууга киришти. Бул үчүн эң эле туура келген жана натыйжалуу ыкма катары эки муниципалдык ишканаланы түзүү чечими кабыл алынды. Себеби Кум-Дөбө менен Шамшы айылдары ортосундагы аралык өтө узун болгондуктан, бир гана муниципалдык ишкана баарына жетишмек эмес жана кызмат көрсөтүү сапаттуу болбой калмак.

Натыйжада зарыл болгон уюмдаштыруучу документтер, анын ичинде уставдар жана андан ары өнүктүрүү пландары даярдалды. Ал эми 2018-жылдын 9-июлунда “Кум-Дөбө” жана “Шамшы” муниципалдык ишканалары каттоодон өттү. Муниципалдык ишканалардын потенциалын күчтөндүрүү максатында 34,3 млн. сомдон ашык суммага муниципалдык менчик башкарууга өткөрүлүп берилди. Бул иштин баары 2018-жылдын март айынан сентябрга чейинки мезгил аралыгында бүттү. 2018-жылдын сентябрында кызмат расмий түрдө көрсөтүлө баштаган. Ушул тапта кызмат көрсөтүү талаптагыдай деңгээлде ишке ашырылып жатат.

Муниципалдык ишкананы түзүү процессинин сүрөттөлүшү

Кыргыз Республикасынын Конституциясынын 110-беренесине ылайык, жергиликтүү өз алдынча башкаруу жергиликтүү жамааттар үчүн жергиликтүү маанидеги маселелерди өз кызыкчылыктарында жана өз жоопкерчилиги менен өз алдынча чечүүгө мүмкүнчүлүк берет. Аны менен катар “Жергиликтүү өз алдынча башкаруу жөнүндө” Кыргыз Республикасынын Мыйзамынын 62-беренесинде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары өз милдеттерине кирген кызматтарды көрсөтүү максатында муниципалдык ишканаларды түзүүгө укуктуу.

ЖӨБдүн аткаруу органы – Кум-Дөбө ААнын айыл өкмөтү таза суу менен жабдууну уюштуруу, сугат сууга жеткиликтүүлүктү жакшыртуу жана катуу тиричилик калдыктарын жыйнап чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу үчүн муниципалдык ишкананы түзүү багытында көп жумушту жасады. Мисалы:

- кызмат көрсөтүү үчүн, анын ичинде таза суу менен жабдууну уюштуруу, сугат сууга жеткиликтүүлүктү жакшыртуу жана катуу тиричилик калдыктарын жыйнап чыгаруу боюнча кызматтарды көрсөтүү максатында муниципалдык ишкананы түзүүгө негиздеме даярдалды;

- экономикалык эсептер чыгарылып, муниципалдык ишкананы түзүү эффективдүүлүгүнө анализ жасалды;
- муниципалдык ишкананын уставынын жана башка уюмдаштыруучу документтердин долбоору даярдалды;
- муниципалдык ишкананы түзүү тууралуу жергиликтүү кеңеш үчүн сунуш, ошондой эле аны кароо үчүн зарыл болгон бардык документтер жана материалдар даярдалды;
- муниципалдык ишкананы түзүү тууралуу жергиликтүү кеңештин токтом долбоору даярдалды;
- муниципалдык ишканалар мамлекеттик каттоодон өттү;
- ЖӨБдүн аткаруу органы менен муниципалдык ишкананын ортосунда муниципалдык менчикти (мүлктү) өткөрүп берүү тартиби жөнүндө келишим даярдалды;
- кызмат көрсөтүүнүн экономикалык жактан жүйөлүү жана туруктуу тарифтеринин долбоору иштелип чыкты;
- кызмат көрсөтүүгө тарифтер коомдук талкууга коюлуп, жергиликтүү калк менен макулдашылып, жергиликтүү кеңеш тарабынан бекирилди;
- айыл өкмөтү менен муниципалдык ишкананын ортосунда тейлөө келишимдери жана чарба жүргүзүү келишимдери түзүлүп, бекирилди;

- кызмат көрсөтүүнү алуучулар менен абоненттик келишимдер түзүлдү.

Муниципалдык чарба ишин уюштуруунун жана жүргүзүүнүн ажырагыс бөлүгү болуп саналган муниципалдык ишканалар толугу менен жергиликтүү калктын кызыкчылыгында иш алып барат. Алар айылдык аймактын турмуш тиричилигин камсыз кылуу системасында өзгөчө ролду ойнойт. Ошону менен бирге алардын ишинин сапаты жергиликтүү элдин турмуш шартына жана маанайына да таасирин тийгизет.

Кум-Дөбө ААда муниципалдык ишкананы түзүүнүн максатка ылайыктуулугу төмөнкү факторлор менен шартталган:

- кызмат көрсөтүүлөрдүн сапатынын төмөндүгү же алардын жоктугу жарандардын нааразычылыгына себепчи болду;
- кызмат көрсөтүүгө карата так, ачык-айкын, терең ойлонулган жана экономикалык жактан жүйөлүү тарифтик саясаттын жоктугу;
- кызмат көрсөтүүлөрдүн жергиликтүү рыногунда жеке жеткирүүчүлөрдүн жоктугу же тарыштыгы;
- элдин күтүүлөрүнө жана сапаттын стандарттарына шайкеш келген кызмат көрсөтүүлөргө муктаждык;
- үч артыкчылыктуу жана маанилүү жергиликтүү маанидеги маселелерди чечүү зарылдыгы;
- кызмат көрсөтүүлөрдү керектөөчүлөрдү дискриминациялоо ыктымалдуулугун болтурбоо аракети (жашаган жери же керектөөчүлөрдүн категориясы боюнча).

Эми Кум-Дөбө ААнын муниципалдык ишканалары элге жеткиликтүү жана сапаттуу кызмат көрсөтүп, жарандардын ушундай кызмат көрсөтүүгө муктаждыгын канааттандыруу өңдүү негизги тапшырмасын ийгиликтүү аткарып калышты.

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” долбоорунун колдоосу

Долбоордун техникалык колдоосу менен тренингдер уюштурулуп, өткөрүлдү, айыл өкмөт

аппаратынын кызматкерлеринин, жергиликтүү кеңештин депутаттарынын жана жумушчу комиссиянын мүчөлөрүнүн потенциалы көтөрүлдү. Долбоор төмөнкүдөй практикалык жардамды берди:

- уюмдаштыруучу документтердин пакетин иштеп чыкты, анын ичинде “Кум-Дөбө” жана “Шамшы” муниципалдык ишканаларынын уставдары даярдалды;
- кызмат көрсөтүүгө кеткен чыгым жана анын баасы (тарифтер) эсептелди;
- Муниципалдык менчикти башкаруу боюнча Жобонун долбоору даярдалды;
- КР Өкмөтүнө караштуу Монополияны жөнгө салуу мамлекеттик агенттигине ичүүчү сууга тарифтерди макулдашуу боюнча документтер даярдалды;
- кызмат көрсөтүүнүн стандарттары иштелип чыкты;
- коомдук талкууну уюштуруу жана тарифтерди жергиликтүү калк менен макулдашуу;
- айыл өкмөтү менен “Кум-Дөбө” жана “Шамшы” муниципалдык ишканалар ортосунда келишимдерди иштеп чыгуу жана түзүү;
- кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөр жана алуучулар ортосунда абоненттик келишимдерди даярдоо.

Кум-Дөбө айылдык аймагынын жергиликтүү кеңеши кабыл алган ченемдик укуктук актылар:

USAIDдин “Ийгиликтүү аймак” долбоорунун колдоосу

- Муниципалдык менчикти башкаруу боюнча Жобо;
- Кызмат көрсөтүүнүн баасын эсептөө методикасы;
- Биргелешкен мониторинг жана баалоо топторунун (БМжБТ) иши жөнүндө Жобо.

Чыгымдар

Кызмат көрсөтүүлөрдүн экономикалык жактан негизделген жана туруктуу тарифтери өздүк наркынан жана чыгымдардан тышкары, өзүнө муниципалдык ишканалардын 10 пайызга чейин рентабелдүүлүгүн жана колдонуудагы мыйзамдарда каралган тийиштүү салыктарды камтыйт.

Жыйынтыктар

Артыкчылыктан кызмат көрсөтүүлөр муниципалдык ишканалардын ИСКАКБ жана Суу пайдалануучулардын ассоциациялары менен кыз-

матташтыгынын жана өз ара байланышынын натыйжасында иштей баштады. Эки муниципалдык ишканаларды уюштуруу жана үч кызмат көрсөтүүнү эффективдүү башкаруу сезилээрлик жыйынтыктарды алып келди: төрт айылдын калкы таза суу менен камсыз болду. Ошондой эле ички чарбалык ирригациялык түйүндөрдү тазалап, калыбына келтирүү иштеринин натыйжасында эл сугат сууга жетти. Катуу тиричилик калдыктарын жыйноо жана чыгаруу боюнча маселелер да ийгиликтүү чечилди.

Башка жыйынтыктар:

- айылдык аймакта турмуш тиричилик кызмат көрсөтүүлөрүн уюштуруунун жана башкаруунун туруктуу системасы пайда болду;
- муниципалдык ишкана 2 158 үй кожолуктары менен келишимдерди түздү. Төлөмдөрдөн жыйналган акча 814 000 сомго көбөйдү (2016-жылы 1 389 000 сом болсо, 2018-жылы

Ичүүчү суу жана сугат суусу менен камсыздоо, таштандыларды чогултуу жана ташып кетүү кызмат көрсөтүүлөрүн жүзөгө ашырууга жалпы бюджет 4 590 400 сомду түздү;

Ичүүчү суу кызмат көрсөтүүсүнө бюджет - 2 372 600 сом

Сугат суу кызмат көрсөтүүсүнө бюджет - 2 159 600 сом

Таштандыларды чогултуу жана ташып кетүү кызмат көрсөтүүсүнө бюджет – 58 200 сом

2 203 050 сом болду);

- ичүүчү суу менен жабдуу, сугат сууга жеткиликтүүлүк, катуу тиричилик калдыктарын чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүүлөрдүн элдин муктаждыктарына багыт алган биринчи стандарттары пайда болду;
- кызмат көрсөтүүлөрдүн экономикалык жактан негизделген тарифтери пайда болду. Жумушчу топтун мүчөлөрү кызмат көрсөтүүлөрдүн бардык типтери боюнча тарифтерди эсептөө көндүмдөрүн үйрөнүп, потенциалын жогорулата алышты. Долбоор менен иштегенге чейин бардык тарифтер айылдык чогулушта добуш берүү жолу менен белгиленчү, мында эч кандай экономикалык эсептер жасалчу эмес жана кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдүн кызыкчылыктары эсепке алынбай келген. Учурда Кум-Дөбө айылынын бир тургуну ай сайын ичүүчү сууга тариф боюнча 29 сом, Ак-Жар айылынын тургуну 32 сом, ал эми Шамшы айылынын жашоочусу 25 сом төлөйт. Таштанды чыгаруу үчүн бир айлык тариф – бир үй кожолугуна 8 сомду түзөт. Ал эми сугат суу үчүн бир айлык тариф 1 гектар сугарылган жер үчүн 675 сомду түзөт. Бул акчадан СПА буга чейин АЧМФтан алган насыяны төлөй баштады;
- биринчи жолу кызмат көрсөтүүнүн тарифине рентабелдүүлүк орточо 10 пайызды жана негизги активдерге амортизацияга кеткен чыгашаларды камтый баштады;
- субсидия берүүнүн эффективдүү жол-жобосу жолго салынды. Буга чейин жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы ИСКАКБга жана СПАга сметалык принцип боюнча зарыл материалдарды жана жабдууларды сатып алуу үчүн субсидия берип келчү. Бул жол мыйзамдарды олуттуу түрдө бузуу болуп саналат жана текшерүүчү органдар кылмыш ишин козгоп же айып санкцияларын киргизиши мүмкүн эле. Долбоор колдонуудагы мыйзамдардын алкагында талап кылынган ыкманы киргизди – аткарылган жумуштардын актысынын негизинде кызмат көрсөтүүлөрдү алуучуларга субсидия берүү;
- калкка кызмат көрсөтүүлөр сапаттуу жана белгиленген стандарттарга ылайык жеткирилип калды;
- 8,924 жашоочу таштанды чыгаруу кызмат көрсөтүүсүн пайдалана баштады;
- кызмат көрсөтүүлөрдү алуучулар менен жеткирүүчүлөр ортосунда келишимге негизделген мамилелер системасы иштеп калды;
- муниципалдык менчик расмий жана сабаттуу түзүлгөн келишимдердин негизинде чарба жүргүзүүгө муниципалдык ишканалардын башкаруусуна жылдык амортизациясын, баланстык жана рынок баасын эсепке алуу менен өткөрүлүп бериле баштады.

Пайда алуучулар | бенефициарлар

Бул практикада пайда алуучулар – айылдык аймактын бардык эли, өзгөчө аялдар жана балдар. Пайда алуучулар болуп айыл өкмөтү да эсептелинет. Себеби анын кызматкерлери турмуш тиричиликке байланышкан кызмат көрсөтүүлөрдү уюштуруу, муниципалдык ишканаларды эффективдүү башкаруу көндүмдөрүнө ээ болушту.

2019-жылдын 1-январына карата бенефициарлардын саны 8924 адам болду. Булар – сугат жана ичүүчү сууга, ошондой эле катуу тиричилик калдыктарын жыйноо жана чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүүлөргө жете алгандар.

Системалуу өзгөрүүлөр

- Тариф акысын чогултуу көрсөткүчү 30-40 пайызга көбөйдү.
- Ачык жана так баа бычуу системасын киргизүү, кызмат көрсөтүүлөрдү стандартташтырууда кардарларга багыт алгандык, муниципалдык менчикке субсидия берүүдө жана башкарууда эффективдүү мамиле элдин ЖӨБ органдарына болгон ишенимин арттырды.
- ЖӨБ органдары муниципалдык ишканаларга туура субсидия бере баштады жана финансы мыйзамдарын бузууда.
- Жарандар таштанды чыгаруу, ичүүчү жана сугат суу менен жабдуу боюнча жаңы кызмат көрсөтүүлөрдү ала баштады жана кызмат көрсөтүүнүн сапаты эки эсе оңолгонун белгилешти.
- Жумушчу комиссиянын лидери тууралуу маалымат

Лидери

Майрамбек Жекшенович АСАНБАЕВ, айыл өкмөт башчы, Кум-Дөбө ААДагы кызмат көрсөтүүнү уюштуруу боюнча жумушчу комиссиянын төрагасы.

Байланыш үчүн телефону: (0704) 29 10 66.

Кызмат көрсөтүүлөрдү уюштурууну жакшыртуунун кийинки мисалдарын “Жергиликтүү деңгээлде кызмат көрсөтүүлөрдү жакшыртуу” Долбоору (ЖДККЖ Долбоору) берди. Бул Долбоорду Швейцариянын Өкмөтү каржылайт жана Хельветас Интеркооперейшн менен Өнүктүрүү саясат институтунун консорциуму аткарат.

Багыш АА: дээрлик 6 миңге жакын адам ичүүчү сууга жетти

Узак жылдардан бери Жалал-Абад облусунун Сузак районундагы Багыш айылдык аймагынын Октябрь жана Кедей-Арык айылдарынын тургундары үчүн ичүүчү суунун жалгыз булагы – Көк-Арт дарыясы болуп келди. Октябрь айылында сууну дарыядан электр насосун жардамы менен ташып ичишчү. Дарыяда балчык көп болгондуктан суу тундургучтарды балчыктан жана ылайдан кайра-кайра тазалай берип, элеттиктер катуу чарчашкан. Акыры суу тундургучтар жараксыз абалга келип, суу дезинфекцияланбай калгандан кийин айылда жугуштуу оорулар кескин көбөйдү. Кедей-Арык айылында суу өткөрүүчү түтүк эзели болгон эмес. Ошондуктан элеттиктер башка айылдардан суу сатып алууга мажбур болчу.

«Жергиликтүү деңгээлде кызмат көрсөтүүлөрдү жакшыртуу» Долбоорунун (мындан ары – ЖДККЖ) колдоосу менен аймактагы ЖӨБ органдары коомдук талкуу өткөрүштү. Анын жүрүшүндө тургундар ичүүчү сууну артыкчылыктуу маселе катары көрсөтүшкөн. ЖДККЖ Долбоору менен биргеликте АӨнүн жетекчилери жана кызматкерлери Ичүүчү сууга жеткиликтүүлүктү жакшыртуу боюнча Иш-аракеттер планын иштеп чыгышкан. Бул план көп өтпөй ийгиликтүү ишке ашырылды.

Натыйжада таза суу менен камсыз болгондор: эки айылдын аймагында 10 социалдык объект; 848 үй кожолук, мында 5823 адам жашайт.

Барчын НУСУПОВА, мугалим, төрт баланы тарбиялайт: «Элестетсеңиз, сиздин кичинекей балдарыңыз бар, алар күн сайын жуунуп турушу керек, тамак ичиши керек, ал эми суу жок! Мен 12 жыл мурда турмушка чыгып, ошондон бери Кедей-Арык айылында жашайм. Бул жерде мен бил-

генден бери суу көйгөйү курч болчу. Сууну флягалап ташып, сууну скважинадан чыгарып алышчу. Буга өтө көп убакыт жана күч кетээр эле! Анын үстүнө бул сууну ичкенге мүмкүн эмес болчу. Ал эми жайкысын өтө оор кырдаал түзүлчү, себеби суу такыр эле болчу эмес! Жергиликтүү өз алдынча башкаруу органы жана ТСКАКБ жашоочуларды ичүүчү суу менен камсыз кылуу маселесин чечип бергенден бери менде убакыт пайда болуп, муну үй-бүлөмө жана балдарга арнап калдым».

Кызмат көрсөтүүнү жеткирүүчү – «Таза-Суу» ТСКАКБ өз ишин бир кыйла өзгөрттү. Бирикменин кызматкерлери суу менен жабдуу кызмат көрсөтүүлөрдүн провайдерлерин экономикалык өнүгүү маселелери боюнча окуудан өтүшүп, ТСКАКБнын өнүгүү планын иштеп чыгышты. ЖДККЖ Долбоорунун колдоосу менен бирикменин материалдык базасы да оңолду: кеңсе техникасынын жыйнагы, аспаптар, ширетүүчү материал алынды.

ЖДККЖ Долбоорунун конкурсунан грантты утуп алып, Октябрь айылында бирикменин жана ЖӨБ органдарынын күчү менен скважина бургулап тешилип, суу мунарасы жана узундугу 5000 метрден ашкан суу түтүк түйүнү оңдолду. Кедей-Арык айылында узундугу 2200 метр болгон суу түтүк түйүнү курулду.

Айсара ЖУМАНАЛИЕВА, үй кожойкеси, беш баланын энеси: «Сууну литрлеп сатып алып, кудук казып, флягалап ташыган күндөр өттү. Бирок мунун баары артта калды. Суу келгенден бери айылдагы турмуш шарты шаардагыдан эч айырмаланбай калды. Үйдө жуунучу жай, даараткана, муздак жана ысык суу бар».

Инвестициялар жана анын жыйынтыктары

- Ичүүчү сууну жеткирүү кызмат көрсөтүүсүн жакшыртууга 5592 398 сом инвестиция салынды.
- Айына бир адамга 15 сом өлчөмүндө адекваттуу тариф орнотулду.
- Суунун керектелишин жана жеткирүүчүнүн ишинин туруктуулугун так эсептеп чыгуу үчүн 1С биллинг-системасы киргизилди.
- Колу жука 55 үй-бүлөгө колдоо көрсөтүү максатында суу үчүн тарифке 50 пайыздык жеңилдик каралды.

Кеңеш жана Бешик-Жон айылдык аймактары: таштанды жыйноо боюнча муниципалдык кызмат көрсөтүү

Кошуна турган Кеңеш жана Бешик-Жон айылдык аймактары Жалал-Абад облусунун Базар-Коргон районунда орун алган. Таштанды жыйноочу полигон болбогондуктан муниципалитеттер Базар-Коргон ААга алардын полигогуна таштанды чыгарууга уруксат берүүнү өтүнүп, кайрылып турууга мажбур болчу. Бул болсо ортодогу аралык айырмасынан улам бир кыйла ыңгайсыздыктарды жаратчу. Мындан тышкары таштандыны арыкка жана каналга таштаган айрым жашоочулар да кырдаалды курчутуп жиберешкен. Санитардык-эпидемиологиялык абал начарлап, элеттиктер ЖӨБ органдарынын ишине нааразылыгын билдирип жатышты.

Катуу тиричилик калдыктарын (КТК) чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүүнү жакшыртуу Планынын алкагында «Кеңеш-Тазалык» муниципалдык ишканасы түзүлдү. Ишканада туруктуу негизде 8 адам эмгектенет. Алар график боюнча иштешет: аптасына бир жолу таштанды жыйнап, борбордук көчөлөрдөгү, социалдык жана коммерциялык объектердин контейнерлерин тазалап турушат. Ал эми эки аптада бир жолу эки муниципалитеттин калган көчөлөрүн кыдырып чыгышат.

«Кеңеш-Тазалык» ишканасынын жетекчиси Батыр МОЛДОКУЛОВдун иш күнү эртең мененки саат 8де башталат. Ишкананы башкарууга байланышкан иштерден тышкары, ал башка маселелерди да чечип келет. Мисалы, МОЛДОКУЛОВ адамдар курулуш таштандысын КТК үчүн бөлүнгөн контейнерге таштабашы керектигин айтып, жергиликтүү калк арасында түшүндүрүү иштерин жүргүзүп турат. «Кеңеш-Тазалык» муниципалдык ишканасы ишин жаңыдан гана баштаганда жашоочулар көп ишеним артпай турушту. Элеттиктер кызмат көрсөтүүнүн сапатынан шектенип жатышкан. Убакыт өтүп ишкана ишинин эффективдүүлүгүн далилдей алды: айылдар таза болуп калды. Батыр МОЛДОКУЛОВ техникалык жактан жабдып, кызмат көрсөтүүнү уюштургандан тышкары ЖДККЖ Долбоору муниципалдык ишканага элеттиктердин жүрүм-турумун өзгөртүүгө да жардам берди деген ишенимде. Себеби айылдын тургундары эми «Кеңеш-Тазалыктын» иш графикин биллип, көчөгө таштанды ыргытпай калышты. «Кошуна айылдардын жашоочулары биздин ишибиздин жыйынтыгын көрүп, башкалардан угууп, алардын да айылдарын тазалап туруу өтүнүчү менен кайрыла башташты», - дейт МОЛДОКУЛОВ.

Инвестициялар

ЖДККЖ Долбоору муниципалитеттерге 249 080 сомго техникалык грант бөлүп берди. Бул грантын жардамы менен айыл өкмөттүн адистеринин жана кызмат көрсөтүүлөрдү жеткирүүчүлөрдүн потенциалы өстү; тийиштүү документтер даярдалды; зарыл болгон эксперттер жалданды; муниципалдык ишкананын ишине көз салып туруу үчүн биргелешкен мониторинг жана баалоо тобу түзүлдү.

Кеңеш айылдык аймагынын эли үчүн КТК жыйноо жана чыгаруу боюнча иш-аракеттер Планын ишке ашыруу максатында 478 230 сом бөлүндү.

Муниципалитеттер ортосундагы кызматташтыктын алкагында Кеңеш жана Бешик-Жон айылдарынын эли үчүн КТК жыйноо жана чыгаруу боюнча иш-аракеттер Планын ишке ашыруу максатында 5777644 сом бөлүндү.

Жыйынтыктар

Кеңеш ААнын аймагында таштанды полигогу курулуп, трубалардан жана арматурадан темир төшөм жасалды; кароолкана курулуп, электр линиясы өткөрүлүп, трансформатор орнотулду.

Контейнерлерди орнотуу үчүн атайын жерлер жана аянтчалар бөлүндү.

«Кеңеш-Тазалык» муниципалдык ишканасы зарыл болгон материалдык-техникалык база менен жабдылды. Таштанды жыйноо үчүн 12 аянтчанын тегерегинде тосмолор орнотулду, сегиз жумушчу орун түзүлдү, таштанды чогултуу үчүн 78 контейнер орнотулду, таштанды чыгаруучу жана жүктөп кетүүчү машине сатып алынды.

Кеңеш жана Бешик-Жон айылдарындагы ар бир социалдык объект таштанды контейнери жана КТК чыгаруу боюнча кызмат көрсөтүү менен камсыз болду. Кеңеш жана Бешик-Жон айыл өкмөттөрү «Кеңеш-Тазалык» ишканасы менен чогуу экономикалык жактан жүйөлүү тарифти эсептеп чыгып, 14,5 сом көлөмүндө белигешти. Эсептелинген тариф коомдук угууда элдин талкуусуна коюлуп, эки муниципалитеттин жергиликтүү жамааттары тарифти жактырышты.

Кеңеш айылындагы борбордук көчөдө жашаган пенсионер Турсунбай АТТОКУРОВдун айтымында, мурда айыл таштандынын алдында эле калып бараткандай болчу. Контейнерлер болбогондуктан жашоочулар таштандыны көрүнгөн жерге, адатта борбордук жолго таштап кете берчү. Ушундан улам жаңжал да көп чыкчу, себеби Экотехин-

спекция бул үчүн ЖӨБгө эскертүү берчү. Турсунбай аксакалдын үй-бүлөсү башка жашоочулардай эле таштандыны уруксат берилген жерге ыргытуу үчүн 3 километр аралыкты басып өтүүгө мажбур эле. Ушундан улам жашоочулар таштандыны анда-санда чыгаргандыктан ал чогулуп отуруп, бир маалда буруксуган жагымсыз жыт пайда болчу. Эми болсо кырдаал өзгөрдү, «Тазалык-Кеңеш» муниципалдык ишканасынын кызматкерлери график боюнча иштеп, өз жумушун ак ниети менен аткарууда. Мындан улам жашоочулар да ыраазы болуп, кызмат көрсөтүүнү белгиленген тариф боюнча төлөй башташты.

Бенефициарлар: 9243 үй кожолук; 39 социалдык объект; 43757 адам; ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелүү жана калктын аярлуу катарынан 547 адам.

Кеңеш жана Бешик-Жондо кызмат көрсөтүүнү жакшыртуу боюнча иш-аракеттер Планын ишке ашыруу уланууда. «Кеңеш-Тазалык» муниципалдык ишканасы көчөлөрдү таштандыдан арылтып, жашоочуларга сапаттуу кызмат көрсөтүүнү өз убагында жеткирүүдө. Келечекке карата жаңы чоң пландар бар. Мисалы, ишкана таштандыны кайра иштетүүчү жабдууну сатып алып, орнотууну пландоодо. Бирок бул – башка ийгиликтүү окуя болот.

Каргалык айылдык аймагынын 25 миң жашоочусу бош убактысын кантип өткөрүүдө? Калыбына келген элеттик сейил бактын таасирдүү таржымалы

Кароосуз калган айылдык сейил бактын аймагында тоодой үйүлгөн таштандынын жана ар кайсы жерде кыйраган бак-дарактардын ордуна таза газон чөптөрдү, жаңы отургучтарды жана челектерди көргөн сайын Каргалык айылдык аймагынын жашоочулары кубанычын жашыра алышпайт. Он жаштагы Адилет 2018-жылы октябрда парктын расмий ачылышына катышкан эле. «Бул сейил бак ачылгандан бери кандай өзгөрүүлөр болду?» деген суроого Адилет жылмайып, «Паркта бассейн да бар» деп жооп кайтарды. Жалал-Абад облусунун Тогуз-Торо районундагы Казарман айылында жайгашкан Ж.Кадыров атындагы сейил бак 1980-жылы курулган. 2018-жылы парк толугу менен жаңыланды: газон айдалып, сугат системасы орнотулуп, чирий баштаган бак-дарактар кыйылып, гүлдөр отургузулуп, сейил бактын аймагында таманташ төшөлдү. Андан соң атайын бөлүнгөн жерде балдар үчүн бассейн жана батут орнотулду.

Эмнелер жасалды?

1500 чарчы метр таманташ төшөлдү. 36 устун жарык менен жабдылды. 17 отургуч орнотулду. Дээрлик 25 миң адам, анын ичинде 12 миң аял сейил бакка эс алганы келишет.

Пенсияга чыгаардын алдында соңку алты жыл Таалайбек ОРОКБАЕВдин мектептин директору болуп иштеген. Ошондуктан инсанды ар тараптан өнүктүрүү үчүн анын жашоосунун бардык чөйрөлөрүнө, анын ичинде бош убактысын өткөрүүгө шарттарды түзүп бериш керек деп ишенет. Балдарда өз ара чогулуп, баарлашып, мамиле түзүп, буга кошумча ден соолугу үчүн пайда алып келе турган жер болуш керек.

Таалайбек ОРОКБАЕВдин айтымында, айылдык аймактын жашоочулары жергиликтүү бийликке маселени чечип берүү өтүнүчү менен бир нече жолу кайрылышкан: «Сейил бак ушунчалык кароосуз калгандыктан, атүгүл мал жайылып жүрчү! Эми болсо үй-бүлө менен бош убакытты өткөрүүгө боло турган жерге айланды. Сейил бакта Жеңиш күнү, Эгемендик күнү өңдүү майрамдар белгиленип турат».

Сейил бакты тейлөө

«Таза Кызмат» муниципалдык ишканасына сейил бакты карап, тейлөө милдети жүктөлгөн. Ишкана өз милдеттенмелерин сапаттуу аткаруу үчүн жумуштардын технологиялык картасын иштеп чыкты. Бул кызмат көрсөтүүнү каржылоо үчүн жергиликтүү бюджетте каражат каралган. Сейил бактын аймагын кармоо үчүн «Таза Кызмат» муниципалдык ишканасынын штаттык ырааттамасына багбан, кароолчу жана электрик кошулган. Сейил бактын аймагында кызмат көрсөтүүлөр калк үчүн, анын ичинде аярлуу топ үчүн акысыз.

